

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

Bakalářská práce

Alexandra Hlaváčková

Kult osobnosti a dětský čtenář.

Obraz komunistických funkcionářů v periodikách pro děti v letech 1948–1955.

Cult of personality and children's reader.

The image of communist functionaries in magazines for children from 1948 to 1955.

Praha 2017

Vedoucí práce: doc. Mgr. Marie Šedivá Koldinská, Ph.D.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne 28. května 2017

.....

Alexandra Hlaváčková

Klíčová slova (česky)

kult osobnosti, komunističtí funkcionáři, Československo, propaganda, dětské časopisy, období 1948–1955

Klíčová slova (anglicky):

cult of personality, communist functionaries, Czechoslovakia, propaganda, children's magazines, period from 1948 to 1955

Abstrakt (česky)

Tato bakalářská práce se zabývá projevy kultu komunistických funkcionářů v Československu mezi lety 1948 až 1955, a to se specifickým zaměřením na kult osobnosti v rámci časopisů pro děti (*Jiskry, Vlastovička, Mateřídouška, Ohníček, Pionýr, Pionýrské noviny, Práce pionýrů*). Prostor je věnován Josifu Vissarionoviči Stalinovi, Klementu Gottwaldovi, Vladimíru Iljiči Leninovi, Antonínu Zápotockému a Zdeňku Nejedlému. Použitou metodou je diskurzivní analýza. Práce se zaměřuje na způsob reprezentace těchto osob, na to, které skutečnosti jsou v souvislosti jejich životů prezentovány jako podstatné. Dále je také poukazováno na atributy připisované jednotlivým osobnostem, na styčné body, ale i na určité odlišnosti ve způsobu líčení daných politiků (vůdců).

Abstract (in English):

This bachelor's thesis is focused on the manifestations of the cult of communist functionaries in Czechoslovakia between years 1948 and 1955, specifically on the cult of personality in children's magazines (*Jiskry, Vlastovička, Mateřídouška, Ohníček, Pionýr, Pionýrské noviny, Práce pionýrů*). The thesis is namely about Joseph Vissarionovich Stalin, Klement Gottwald, Vladimir Ilyich Lenin, Antonín Zápotocký and Zdeněk Nejedlý. The author used discourse analysis as a method. The research deals with the image of these individuals, with the facts of their lives that are presented as significant. The analysis points out attributes ascribed to these historical figures; there is sameness, but on the other hand there are also distinctions in the way of representing these politicians.

Obsah

1. Úvod.....	7
2. Kult osobnosti.....	9
2.1. Kult osobnosti a komunistický režim.....	10
2.2. Kult osobnosti v Československu.....	12
3. Dětské časopisy.....	18
3.1. Úloha umělecké tvorby po roce 1948.....	18
3.2. Dětská literatura a časopisy v letech 1948–1955.....	20
3.3. Charakteristika vybraných časopisů vycházejících v rámci sledovaného období	21
4. Josif Vissarionovič Stalin.....	26
4.1. Stalin a vztah k němu.....	26
4.2. Stalin jako žák (Soso).....	28
4.3. Stalin jako revolucionář.....	29
4.4. Stalin a Lenin.....	31
4.5. Stalin jako vítěz ve válce.....	31
4.6. Stalin jako učitel.....	32
4.7. Stalin jako přetvořitel přírody.....	34
4.8. Stalin jako zemřelý.....	35
4.9. Stalin jako obraz.....	37
4.10. Stalin: závěr.....	38
5. Klement Gottwald.....	40
5.1. Gottwald a vztah k němu.....	40
5.2. Gottwald jako žák.....	42
5.3. Gottwald a únor roku 1948.....	43
5.4. Gottwald a Stalin.....	44
5.5. Gottwald jako hospodář.....	45
5.6. Gottwald a Lánská akce.....	45
5.7. Gottwald a jeho smrt.....	46
5.8. Gottwald: závěr.....	47
6. Vladimír Iljič Lenin.....	49
6.1. Lenin a vztah k němu.....	49
6.2. Lenin jako dítě (Volod'a).....	50

6.3. Lenin jako Slunce.....	51
6.4. Lenin a mauzoleum.....	51
6.5. Lenin – závěr.....	52
7. Antonín Zápotocký.....	53
8. Zdeněk Nejedlý.....	56
9. Závěr.....	58
10. Seznam použitých pramenů a literatury.....	61
Přílohy.....	65

1. Úvod

Dětství. Tato etapa lidského života měla v mytologii (nejen) komunistického režimu výsadní postavení. Každá příští generace byla totiž předurčena k převzetí nehasnoucí pochodně na cestě do budoucího ráje. Na tuto úlohu bylo ale nutné veškeré děti, všechny budoucí dospělé, řádně připravit, vyzbrojit příhodnou ideovou výbavou. Děti byly nositeli budoucnosti, nezatížené minulostí, troskami starého světa. Ony především se měly stát lidmi nového typu, o jejichž vytvoření bylo usilováno. Jedinci měli dosáhnout ztotožnění se s režimem.

Člověk byl (a je) obecně v prvních letech svého života zvláště zranitelný nejen vůči působení ideologické indoktrinace, ale i reklamy nebo propagandy obecně. Cílem režimu bylo podsunout dětským čtenářům určitá názorová přesvědčení, názorové orientace, ukázat, co bylo dle tehdejších měřítek tvůrci politického uspořádání považováno za „dobré“ a co za „špatné“. A tak mohly děti na stránkách „svých“ časopisů naleznout nejen adoraci komunistických vůdců, ale i obdiv k dělnickým profesím, opěvování píle při budování socialismu, odmítání Západu, popis hrdinskosti „našich“ vojáků a příslušníků pohraniční stráže a líčení tužby lidí ze zemí východního bloku po míru.

V této bakalářské práci, jak již plyne z názvu, si autorka vytkla za cíl zabývat se kultem komunistických funkcionářů v Československu v období let 1948 až 1955 – a to se specifickým zaměřením na projevy kultu osobnosti v rámci časopisů psaných pro děti. Tato práce se chce zabývat problematikou reprezentace moci.

Dané období bylo vybráno na základě dějinného zvratu – únorového převratu 1948 a následné dalekosáhlé proměny řízení státu, která se projevila nejen politicky, ale i hospodářsky, kulturně, v rámci každodennosti. Po smrti Josifa Vissarionoviče Stalina a Klementa Gottwalda v březnu roku 1953 docházelo k postupnému utlumování jejich uctívání, přičemž dalším výrazným mezníkem byl začátek roku 1956, kdy byl na XX. sjezdu Komunistické strany Sovětského svazu pronesen Chruščovův referát o škodlivosti kultu osobnosti.

Pro zpracování této práce byla zvolena diskurzivní analýza, tedy metoda, která se táže, jakým způsobem lidé skrze text (příp. obrázek apod.) konstruují smysl či význam

objektů a aktivit sociálního světa.¹ Zabývá se tedy otázkami fungování jazyka ve společnosti. Diskurzy můžeme nadefinovat jako způsoby reprezentování prvků světa – procesů, vztahů a struktur materiálního světa, světa myšlenek, pocitů apod., a sociálního světa. O jednom předmětu, události, osobě atd. může tedy hovořit množství vzájemně se lišících diskurzů. Diskurzy nereprezentují svět jen tak, jak je viděn, ale mohou reprezentovat i světy myšlené, představované, lišící se od „skutečného“ světa.² Diskurzy působí na způsoby, jakými mezi sebou lidé jednají a komunikují, jak přistupují ke světu, k ostatním osobám, jak vnímají realitu svého společenského prostředí. Diskurzy zároveň umožňují porozumění mezi individui, jsou zárukou homogenity a soudržnosti společnosti. Diskurz je lidmi ovlivňován, ale na jeho utváření se osoby často nepodílejí stejnou měrou.³ To, co se v rámci diskurzu objevuje v článcích, výtvarných zpodobněních je sociálně podmíněno a ve svém důsledku ovlivňuje i to, co je v daném tematickém poli „normální“ a co nikoli, co budeme vnímat jako relevantní a co jako nepatřičné (i o čem bude nadále nepatřičné psát, co bude nadále nepatřičné komunikovat).⁴

V práci je charakterizován kult osobnosti a jeho podoba v Československu, dále jsou zde načrtnuty základní rysy a proměny dětské literatury a časopisů v daném období a provedena diskurzivní analýza daných ročníků několika druhů periodik vydávaných ve sledovaném období. Zájem je zaměřen především na konkrétní podobu, projevy kultu v těchto periodikách, na způsob líčení, popisování daných osob, na to, jakým způsobem jsou zde tyto osoby reprezentovány, které záležitosti z jejich života jsou upozadřovány nebo naopak vynášeny do popředí, a na další souvislosti. Pozornost je věnována Josifu Vissarionoviči Stalinovi, Klementu Gottwaldovi, Vladimíru Iljiči Leninovi, Antonínu Zápotockému a Zdeňku Nejedlému.

¹ BENEŠ, Vít. Diskurzivní analýza. In: DRULÁK, Petr a kol. *Jak zkoumat politiku*, s. 93.

² SCHNEIDEROVÁ, Soňa. *Analýza diskurzu a mediální text*, s. 79.

³ BENEŠ, Vít. Diskurzivní analýza. In: DRULÁK, Petr a kol. *Jak zkoumat politiku*, s. 103.

⁴ TRAMPOTA, Tomáš a Martina VOJTĚCHOVSKÁ. *Metody výzkumu médií*, s. 171.

2. Kult osobnosti

Slovo kult vychází z latinského slova cultus, které znamená uctívání, péči. Setkat se můžeme nejen s kulty politickými, o kterých pojednává tato práce, ale i s kulty náboženskými, též se můžeme setkat i s určitou formou velebení např. známých osobností – hereček, sportovců, spisovatelů, popových hvězd.

Termínem kult osobnosti se rozumí heroizace daného jedince, jeho vychvalování, přehánění jeho zásluh a naopak umenšování, zatajování prohřešků, morálních nedostatků či chyb. Daná osoba je velkou měrou popularizována prostřednictvím věd, umění, propagandy apod. Podoba uctívané osobnosti je kulturním konstruktem, jsou do ní promítány chtěné vlastnosti konkrétní doby a místa, tudíž v některém prostoru uctívána je a v jiném může být klidně pojímána jako zločinec nebo tyran.⁵

Politici představitelé oslavovaní v rámci kultu osobnosti často bývali popisováni jako polobohové, nadlidé, jako všudypřítomní, vševidoucí a vševědoucí. Jednotlivci, kteří byli pozdviženi nad běžnou skutečnost, nenabízeli spásu po smrti, ale tady a teď na zemi. Ve veřejném prostoru byli zpřítomňováni za pomoci fotografií, obrazů a soch umístěných na úřadech a ve školách. Součástí kultu byly i různé ceremonie, oslavy, slavnosti, během kterých byl daný „nadčlověk“ připomínán a chválen. Ke kultu patřily i různé oslavné básně, písně, příběhy, které mohly vyprávět nejenom o dané osobnosti, ale i například o jejím úsměvu nebo nějakém atributu, která se k ní vázal – dýmce, kolečkům dýmu apod.

Pojem kult osobnosti začal být ve větší míře používán po Chruščovově projevu na XX. sjezdu KSSS a byl (a je) vnímán jako hanlivé označení. Kult osobnosti ale nebyl záležitostí jen komunistického režimu jako takového, ale i např. režimu nacistického a fašistického.⁶ V otevřených politických systémech se také můžeme setkat s určitými formami velebení, uctívání významných osob, politických představitelů, ale kult osobnosti a jeho rozmach je zde do jisté míry limitován (různými zdroji informací).

Pokud bychom se podívali hlouběji do historie, tak by se obecně dalo říci, že v případě panovníka spočívala určitá prestiž a úcta navázaná na tuto autoritu již v mentalitě

⁵ RANDÁK, Jan. Kult osobnosti. In: *Kult osobnosti*, s. 7.

⁶ KULHÁNEK, Ivan. Kult osobnosti a osobnost v dějinách (19. a 20. století). In: *Kult osobnosti*, s. 36.

středověku (potažmo i starověku). Vůči vládnoucímu panovníkovi se vyžadovaly projevy loajálnosti a určité pocty, které evokovaly v mysli pocit nadřazenosti tohoto člověka nad ostatními. Pozice panovníka se tak běžnému člověku jevila pravděpodobně jako nedotknutelná, toto vnímání mohlo být posíleno ještě případným charismatem, vzdělaností a schopnostmi daného vládce. Určité prvky z této mentality se dochovaly až do dvacátého století, kdy se psychická potřeba davově uctívat předního, významného představitele společnosti mohla projevit v obměněné podobě jako jev, který obvykle nazýváme termínem kult osobnosti.⁷

2.1. Kult osobnosti a komunistický režim

Komunistický režim měl již od počátku sklony ke kultovním praktikám. Záhy po bolševické revoluci se v tisku začal objevovat idealizovaný obraz Vladimira Iljiče Lenina – komunistická strana se snažila budovat mýtus Leninovy výjimečnosti, aby upevnila svoji moc a stabilizovala politický systém, doufala, že skrze emoční vztah k Leninovi – personifikaci strany – se lidé ztotožní i se stranou. Počátek bezbřehého uctívání Lenina však můžeme datovat až k období po jeho smrti.⁸ Roku 1924 vzniklo u kremelské zdi na Rudém náměstí v Moskvě dřevěné prozatímní mauzoleum, ve kterém bylo umístěno Leninovo tělo. Stavba, která byla po několika letech přebudována do své soudobé podoby, byla pojata jako poutní místo. Nabalzamování zesnulého – tedy jeho nehnití, mělo symbolizovat nesmrtelnost, věčný život, tělo mělo už navěky zpřítomňovat památku na tvůrce nového politického uspořádání.⁹ Nápad na balzamací a vystavování Lenina zněl tehdy ovšem podivně, neobvykle.¹⁰

Posmrtný kult Lenina byl užit i k legitimizaci postavení Josifa Vissarionoviče Stalina – a to skrze jejich blízký vztah, Stalin byl prezentován jako Leninův dědic a žák. Stalinův kult se začal rodit v pozdních dvacátých letech; výrazným projevem Stalinova uctívání se

⁷ HUML, Petr. *Problém geneze kultu osobnosti (na příkladu Československa 1945–1957)*, s. 4.

⁸ HANUŠ, Jiří a Radomír VLČEK. *Lenin: kontinuita a/nebo diskontinuita ruských dějin?*, s. 117–129.

⁹ REES, Edward Arfon. *Leader Cults: Varieties, Preconditions and Functions*, In: APOR, Balázs et al. *The Leader Cult in Communist Dictatorships: Stalin and the Eastern Bloc*, s. 6.

¹⁰ Robert Service uvádí, že Naděžda Krupská se stavěla proti (nicméně ona sama se na vytváření Lenina kultu přednášením a psaním o jeho osobě podílela). Argumentovalo se tím, že mauzoleum a balzamování Lenina žádají prostí dělníci, ale nebyla to pravda. Největším zastáncem stavby mauzolea byl Stalin. Viz SERVICE, Robert. *Lenin. Životopis*, s. 425.

staly oslavy jeho padesátých narozenin v roce 1929.¹¹ Jádro Stalinových podporovatelů tehdy tvořili úředníci, různí sympatizanti s režimem, agitátoři, někteří příslušníci inteligence, ti, kteří na režimu profitovali. Legitimita režimu jako taková nespočívala jen v propagandě, ale i v reálných úspěších (nové továrny, města, moskevské metro apod.), které byly identifikovány s vůdcem – Stalinem. Naopak problémy a neúspěchy (např. hladomor na Ukrajině v letech 1932–1933) se nepřiznávaly nebo byla vina za ně kladena na místní úředníky. Stalin byl pojímán jako ztělesnění státu, reprezentoval jednotu společnosti. Po Velké vlastenecké válce, ve které vystupoval jako válečný vůdce nezlomný v odporu proti nepříteli, jako tvůrce obrovského vítězství, Stalinova popularita (i podpora režimu) výrazně vzrostla.¹²

Stalin sám dával v soukromí často najevo svou nechuť a pohrdání vůči pochlebování a nekritickému obdivu, na veřejnosti vystupoval skromně, ale ve skutečnosti po projevech oddanosti a neskrývaného uznání toužil, byl ješitný.¹³

Uctívání Stalina bylo podpořeno řadou dalších „méně důležitých“ kultů – např. Vjačeslava Michajloviče Molotova, Klimenta Jefremoviče Vorošilova, Nikolaje Ivanoviče Ježova, Lavrentije Pavloviče Beriji, Andreje Alexandroviče Ždanova, ředitelů podniků, stachanovců – hrdinů práce; komsomolci a pionýři měli též své hrdiny – kupř. Pavlika Morozova. Kulty těchto osob však byly v závěsu Stalinova kultu, nedosáhly takové pompéznosti. Tito lidé svými skutečnými či vybájenými úspěchy v podstatě přispívali ke Stalinově prestiži, neboť své činy mohli vykonávat právě díky svému „kormidelníkovi“, vůdci, který je vedl.¹⁴ Pro komunistický režim byly rovněž velmi důležité postavy Karla Marxe a Friedricha Engelse.

Kult osobnosti jako takový byl užíván k legitimizaci dané formy politického uspořádání a postavení vůdčí osobnosti, dále sloužil i k udržování vztahů politického vedení s širší společností, a to na základě emocí, emoční afinitě k vůdci.

¹¹ Oficiálním datem Stalinova narození byl 21. prosinec 1879, za Stalinovo skutečné datum narození se nicméně považuje 18. prosinec 1878.

¹² REES, Edward Arfon. *Leader Cults: Varieties, Preconditions and Functions*, In: APOR, Balázs et al. *The Leader Cult in Communist Dictatorships: Stalin and the Eastern Bloc*, s. 3–22.

¹³ TUCKER, Robert C. *Stalin na vrcholu moci: revoluce shora 1928–41*, s. 174.

¹⁴ REES, Edward Arfon. *Leader Cults: Varieties, Preconditions and Functions*, In: APOR, Balázs et al. *The Leader Cult in Communist Dictatorships: Stalin and the Eastern Bloc*, s. 3–22.

V letech následujících po druhé světové válce docházelo k exportu Stalinova a Leninova kultu (zároveň se šířila úcta i k dalším osobnostem považovaným v Sovětském svazu za důležité) do satelitních států východního bloku. Navíc bylo tamním komunistickým vůdcům ukládáno, aby budovali kult vlastní.¹⁵

2.2. Kult osobnosti v Československu

V Československu byl po druhé světové válce kult osobnosti směřován především na Klementa Gottwalda, prvního dělnického prezidenta, který byl v rámci Komunistické strany Československa uctíván již před rokem 1948; po tomto roce pak docházelo k dalšímu posilování kultu.

Pokud bychom se ale podívali do první republiky, tak bychom nejvýraznější formy uctívání našli u Tomáše Garrigua Masaryka. Již za války vznikl mýtus o „tatíčkoví“. V jeho případě právě první světová válka představovala ono „heroické období“, které bylo zásadní pro pozdější úctu k jeho autoritě.¹⁶

Po návratu do nové republiky se Masaryk – jako první československý prezident – usadil na Hradě, tedy starobylém panovnickém sídle českých knížat a králů. Tímto byla symbolicky vyjádřena určitá návaznost na české panovníky; místo, kde Masaryk sídlil, tedy též přispělo k budování úcty vztažené k jeho osobě.

Za svého úřadování, ale i poté, byl Masaryk mezi širokou veřejností velmi oblíben. Nejvíce se jeho uctívání projevovalo v době jeho narozenin, Masaryk sám tvrdil, že mu prý není vlna lichotnických projevů příliš po chuti a působí na něj spíše nepříjemným dojmem. Při příležitosti oslav Masarykových kulatých osmdesátých narozenin byl Národním shromážděním přijat zákon o délce jedné věty ve znění: Masaryk se zasloužil o stát. Tento zákon, známý též jako Lex Masaryk, měl sloužit k uctění Tomáše Garrigua Masaryka a jeho památky, k podtržení významu a důležitosti této osobnosti. Dále mu bylo posíláno velké množství rozmanitých darů – bust, obrazů, výrobků ze skla atd., z nejzajímavějších

¹⁵ REES, Edward Arfon. Leader Cults: Varieties, Preconditions and Functions, In: APOR, Balázs et al. *The Leader Cult in Communist Dictatorships: Stalin and the Eastern Bloc*, s. 18.

¹⁶ HUML, Petr. *Problém geneze kultu osobnosti (na příkladu Československa 1945–1957)*, s. 4.

předmětů byla posléze na Hradě připravena výstava. Také se v tisku publikovalo mnoho oslavných textů, konaly se slavnosti průvody, okázalé pochody, byly přednášeny velebící projevy.¹⁷

Pochopitelně docházelo k deformaci Masarykova obrazu, a to dle smýšlení daného jednotlivce nebo skupiny. Lidé si do svých představ o něm vsazovali to, co bylo blízké jim osobně. Obecně se dá říci, že pojetí různých uctívaných osob bývalo často relativně prázdné, bezobsažné,¹⁸ nicméně je nutné podotknout, že to, jakým způsobem byl daný člověk líčen, povětšinou mohlo vycházet i z různých místních, národních specifik (u Tomáše Garrigua Masaryka mohlo jít i o jistou transformaci kultu císaře Františka Josefa I.).

Edvard Beneš v tomto ohledu stál v Masarykově stínu, byl vnímán především jako Masarykův žák; opěvování Beneše nedosáhlo takových rozměrů. Při jeho volbě byly sice konány oslavy, průvody, ale pocty se vztahovaly i k Masarykovi; Beneš sám byl spojován s „masarykovským duchem“ republiky. Po druhé světové válce měl určité předpoklady k rozvinutí podobného typu úcty, velebení jako u Masaryka, ale nedošlo k tomu kvůli krátkému působení Beneše v prezidentském úřadu.¹⁹ Další záležitostí byl i (oproti Masarykovi) jistý nedostatek charismatu.

Komunistická strana Československa se zpočátku stavěla k Masarykovu odkazu kladně, ale vybírala si z něj to, co se jí zdálo vhodné. Také si upravovala jeho názory a osobnost ve svůj prospěch, např. by prý Masaryk jistě souhlasil s budováním lidové demokracie, znárodnováním. Komunisté se pokoušeli získat si postavu Tomáše Garrigua Masaryka pro sebe, zaštitit se jím, aby se posílili v boji proti nepřátelům. Někdy komunisté sami sebe pojímali jako vylepšovatele Masarykova odkazu. Nicméně v roce 1950, kdy se slavilo sté výročí „tatičkova“ narození, již přicházela změna. Tehdy už byl Masaryk ostřeji kritizován, pod závojem jeho humanismu měly „reakční živly“ vykořisťovat těžce pracující. Na jaře 1953 se s konečnou platností stal zpodobněním, představitelem „reakční buržoazie“, začaly být odstraňovány jeho pomníky a jeho díla byla stahována z knihoven. Také vznikl

¹⁷ HUML, Petr. *Problém geneze kultu osobnosti (na příkladu Československa 1945–1957)*, s. 11–12.

¹⁸ REES, Edward Arfon. Leader Cults: Varieties, Preconditions and Functions, In: APOR, Balázs et al. *The Leader Cult in Communist Dictatorships: Stalin and the Eastern Bloc*, s. 17.

¹⁹ HUML, Petr. *Problém geneze kultu osobnosti (na příkladu Československa 1945–1957)*, s. 15.

termín „masarykismus“, obhájci „masarykismu“ byli pojímáni jako nepřátelé nového režimu.²⁰

Představitelům satelitních států Sovětského svazu, které vznikly v období po druhé světové válce, tedy i Klementu Gottwaldovi, bylo uloženo budovat vlastní kult.²¹ Klement Gottwald na toto přistoupil, i proto, že režim potřeboval nějakou ikonu, která by ztělesňovala nové politické uspořádání a zároveň sloužila k legitimizaci tohoto režimu. Kult Klementa Gottwalda byl v Československu budován od roku 1946, ve kterém se Gottwald stal premiérem, přičemž po změně režimu byl tento kult posilován ještě výraznější formou; měl sloužit i k vypuzení kladných vzpomínek na Tomáše Garrigua Masaryka a Edvarda Beneše.

Klement Gottwald byl líčen jako neomylný, moudrý, stal se symbolem Komunistické strany Československa, měl být obdařen výraznými vůdcovskými schopnostmi.²² Gottwald byl pojímán jako první dělnický prezident (pocházel z chudých poměrů, nicméně manuální prací se živil jen krátce).²³ Veškeré záporné charakteristiky opěvovaných osob (Gottwalda, Stalina, Lenina a dalších) vše, co by mohlo uškodit jejich kladnému obrazu, se vypouštělo, umenšovalo, zamlčovalo (např. slabost Klementa Gottwalda pro alkohol nebo jeho nemanželský původ²⁴). Byli popisováni jako skvělé, obdivuhodné, dokonalé osoby.

Stalin byl prezentován především jako milovaný a milující vůdce, kterému vděčily za klid zbraní celé národy, tedy vyzdvihovala se jeho bdělost při hlídání a zachovávání míru na světě a také otcovská láska a moudrost, kterou ale v souladu s vytvářeným mýtem oplýval i Gottwald. Oba též (dle dobových textů) vynikali laskavostí. Klement Gottwald byl spojován především s událostmi února 1948, s nastolením nového, spravedlivějšího režimu, čímž měl dokázat, že je skutečně dobrým žákem Stalina (a Lenina).²⁵ O Stalinovi a Leninovi se hojně psalo ve spojitosti s Velkou říjnovou socialistickou revolucí, u Stalina byl zdůrazňován jeho podíl na skončení druhé světové války a porážce Adolfa Hitlera a také na budování průmyslu, přetváření sovětské krajiny a života sovětských lidí.

²⁰ HUML, Petr. *Problém geneze kultu osobnosti (na příkladu Československa 1945–1957)*, s. 20–23.

²¹ REES, Edward Arfon. Leader Cults: Varieties, Preconditions and Functions, In: APOR, Balázs et al. *The Leader Cult in Communist Dictatorships: Stalin and the Eastern Bloc*, s. 18.

²² KAPLAN, Karel a Pavel KOSATÍK. *Gottwaldovi muži*, s. 44–45.

²³ PERNES, Jiří. Klement Gottwald. In: RYANTOVÁ, Marie a kol. *Českoslovenští prezidenti*, s. 122.

²⁴ KAPLAN, Karel a Pavel KOSATÍK. *Gottwaldovi muži*, s. 12

²⁵ HALAMOVÁ, Veronika. *Kultura a propaganda: utváření nové společnosti v komunistickém Československu v letech 1948–1953*, s. 65–68.

V textech, které pojednávaly o Klementu Gottwaldovi, patřila mezi jeho atributy dýmka, která symbolicky odkazovala k té Stalinově, a také čepice, beranice, která byla naopak alegorií vztahující se k Leninovi. Beranice navíc nesla nádech čehosi domáckého, lidového, byla jinotajem k lidovosti Gottwalda jako prezidenta. Též motiv svítícího okna byl společný pro Stalina a Gottwalda. Zatímco obyvatelé spali, tak tito vůdci (alespoň v dobové emblematické) i po nocích horlivě pracovali pro dobro svého lidu. Stejně tak měl Gottwald podobně jako Stalin atribut otce (otce pracujících), ale ve vzájemném vztahu mohl tento atribut nést jen Stalin – a Gottwald se stával synem; obdobně to bylo i s atributem učitele, který oba nesli. (Naopak ve vztahu Stalin – Lenin nesl Stalin atribut žáka a Lenin zaujímal roli učitele.) Na rozdíl od Lenina a Stalina nebyl líčen Gottwaldův příchod na Hrad jako revoluční zvrát, ale jako opakování volby Libušiny, zvolení Klementa Gottwalda mělo být v jistém směru znovuzrozením Přemysla Oráče, naplněním smyslu českých dějin.²⁶

Jedním z nejvýraznějších projevů Stalinova kultu v československém prostředí byly oslavy Stalinových sedmdesátých narozenin v prosinci roku 1949, které v podstatě překryly tehdejší Vánoce. V novinách se v období kolem výročí jeho narození objevovaly články velebící jeho osobnost, v dětských časopisech zase do popředí vystoupily různé opěvující povídky a básně, které v podstatě nahradily obvyklou vánoční tematiku. V ulicích, na významných budovách, na mostech, školách, továrnách, ve výlohách obchodů nebyla k vidění výzdoba vztahující se k vánočním svátkům, ale hesla, která se vztahovala k „velikosti“ Stalinovy osobnosti (např. „Sláva Stalinovi – osvoboditeli našich národů, obránci naší svobody a nezávislosti!“), a výjevy ze Stalinova života. Ve všech závodech čítajících nad 500 zaměstnanců, na nádražích, ve školách, v kasárnách měly být umístěny výstavky se Stalinovým obrazovým životopisem. Dále byla vydána série pohlednic, také známky a pamětní stříbrné medaile s vyobrazením Josifa Vissarionoviče Stalina. Do oslav se dle výnosu ministerstva školství měli zapojit i učitelé se svými žáky, učitelům byly zaslány brožury s pokyny, jak mají oslavy na školách probíhat.²⁷ Také byly ve Veletržním paláci v Praze vystaveny dary,²⁸ kterými lidé chtěli Stalina obdarovat – k vidění byl například nábytek, přístroje, porcelán, boty, automobily. Docházelo k pronášení velebících projevů, na Stalinovu počest byly zpívány písně, recitovány básně. Bylo zaznamenáno jen

²⁶ MACURA, Vladimír, KOUBA, Karel, Vít SCHMARC a Petr ŠÁMAL, ed. *Šťastný věk (a jiné studie o socialistické kultuře)*, s. 113–119.

²⁷ KOURA, Petr a Pavlína KOUROVÁ. *České Vánoce: od vzniku republiky do sametové revoluce*, s. 185–192.

²⁸ Obdobně měl (i po vzoru Masaryka) výstavky narozeninových darů Klement Gottwald – a to v roce 1948 a 1952.

málo rušivých jevů – např. na Opavsku lidé dávali přednost bohoslužbě před slavnostními shromážděními.²⁹ V den, kdy měl oficiálně Stalin narozeniny, tedy 21. prosince, byl položen základní kámen ke Stalinovu pomníku na Letné.³⁰ Toto pompézní, bombastické sousoší sochaře Otakara Švece, z něhož shlížela Stalinova tvář v popředí představitelů sovětského a československého lidu na pražské ulice, se stalo symbolem samotného Stalinova kultu v Československu.³¹

Po smrti Klementa Gottwalda (14. března 1953) došlo k nabalzamování, mumifikaci jeho těla (takovéto nakládání s tělem zemřelého bylo pro oblast Československa dosti neobvyklé), čímž se symbolicky odkazovalo směrem ke Stalinovi, který zemřel jen o pár dnů dříve (5. března 1953), a k Leninovi, jejichž těla byla zachována obdobným způsobem. Uložení Gottwaldovy tělesné schránky do mauzolea na Vítkově, tedy místě slavné bitvy, bylo současně i aktualizací husitské tradice. Mauzoleum, zachování těla, mělo poukazovat na velikost prvního poúnorového prezidenta – a na jeho nesmrtelnost.³² V novinách a časopisech byla v souvislosti se smrtí Stalina a posléze i Gottwalda podtrhována tragičnost této události, osobní prožívání bolestného smutku každým jednotlivcem, zároveň ale i rodící se odhodlání toto hoře překonat a pokračovat dále směrem ve vytyčené cestě.

Vůdce byl obecně, ať už bychom hovořili o Josifu Vissarionoviči Stalinovi nebo Klementu Gottwaldovi, pojímán jako jeden z mnohých, jeden z nás, ale také jako někdo, kdo zároveň stojí nad ostatními lidmi, jeho lidskost ho nekladla na roveň ostatním lidem, jelikož byla zdrcující; byl až nelidským způsobem lidský.³³ Mýtus Klementa Gottwalda byl ale méně univerzální, byl obměnou Stalinova mýtu pro oblast Československé republiky, Klement Gottwald stál ve vztahu ke Stalinovi o stupeň níže, ale už to, že se Stalinovi – jakožto hodnotě božské a jedinečné – blížil, potvrzovalo Gottwaldovu božskost, heroičnost,

²⁹ Oslavy 70. narozenin J. V. Stalina. In: KNAPÍK, Jiří, FRANC, Martin a kol. *Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948–1967*, s. 633–635.

³⁰ KOURA, Petr a Pavlína KOUROVÁ. *České Vánoce: od vzniku republiky do sametové revoluce*, s. 185–192.

³¹ HOJDA, Zdeněk a Jiří POKORNÝ. *Pomníky a zapomínky*, s. 205–217.

³² MACURA, Vladimír, KOUBA, Karel, Vít SCHMARC a Petr ŠÁMAL, ed. *Šťastný věk (a jiné studie o socialistické kultuře)*, s. 121–130.

K problematice posmrtného balzamování Gottwaldova těla viz též: BULVASOVÁ, Alena. *Posmrtné balzamování Klementa Gottwalda*, s. 44–65. Za zmínku jistě stojí, že v rámci Evropy (vyjma Sovětského svazu) došlo k balzamování a vystavování těla v mauzoleu také v Bulharsku – po smrti Georgi Dimitrova roku 1949.

³³ MACURA, Vladimír, KOUBA, Karel, Vít SCHMARC a Petr ŠÁMAL, ed. *Šťastný věk (a jiné studie o socialistické kultuře)*, s. 104.

nadlidskost.³⁴ Zároveň mohl kult Gottwalda navazovat do jisté míry i na podhoubí, které bylo v československém prostředí přítomné (úcta k Benešovi → k Masarykovi → k císaři atd.).

Kromě Klementa Gottwalda docházelo k projevům poct, k budování kultu kolem dalších osobností pocházejících z oblasti Československa. Z politických představitelů státu to byl především Antonín Zápotocký (vnímán, líčen jako Gottwaldův pokračovatel, strážce Gottwaldova odkazu, stál tedy v Gottwaldově stínu) a Zdeněk Nejedlý. Dále byl kult vytvářen i kolem Julia Fučíka, autora *Reportáže psané na oprátce*, a dalších osob. Všichni se stávali tématem pro básníky, literáty (ale i výtvarné umělce), kteří se inspirovali údajnou ušlechtilostí a dalšími skutečnými i domnělými kladnými rysy těchto osobností.

³⁴ MACURA, Vladimír, KOUBA, Karel, Vít SCHMARC a Petr ŠÁMAL, ed. *Šťastný věk (a jiné studie o socialistické kultuře)*, s. 103–120.

3. Dětské časopisy

Tato bakalářská práce se zabývá kultem osobnosti v té formě, v jaké se předkládal dětem. Pro analýzu kultu byla použita periodika vycházející ve sledovaném období, tedy v letech 1945–1955.

3.1. Úloha umělecké tvorby po roce 1948

Komunistická strana Československa se po únoru 1948 snažila maximalizovat kontrolu nad průběhem mediální komunikace, ovlivňovat názorová přesvědčení obyvatel, orientovat jejich postoje a přesvědčení „správným“ směrem a separovat občany od informací, které by mohly být z hlediska komunistického pojetí světa závadné.³⁵

Umění bylo komunistickou stranou chápáno především jako politickovýchovná aktivita, pomocí které měla být společnost získávána pro budování socialismu a přesvědčována o správnosti nastoupené cesty; muselo být tedy v prvé řadě věrné režimu, nabádat obyvatele k vyšším pracovním výkonům (v případě dětí k dosahování co nejlepších výsledků ve škole), ilustrovat platnost pouček marxismu-leninismu, respektovat zásady socialistického realismu.³⁶ Velké množství děl nevyhovujících autorů mizelo z knihoven – zprvu probíhaly živelné čistky, posléze, v červnu 1950, byl vypracován cenzurní seznam;³⁷ soukromá nakladatelství byla znárodňována či rušena.³⁸ Docházelo ke kampaním namířeným proti různým uměleckým směrům, byla to např. kampaň proti formalismu (modernistické tendence – surrealismus, experimentální hudba etc.) či kampaň proti naturalismu.³⁹ Bylo třeba se odstříhnout od západních vlivů a reinterpretovat dosavadní hodnoty české kultury. Byla odmítána i katolická literatura, populární (braková) literatura a díla poukazující na negativní stránky lidského života. V uměleckých dílech měla být „realisticky“ zpodobňována skutečnost, přerod společnosti (kolektivizace vesnice, práce v těžkém průmyslu, boj Komunistické strany Československa za vítězství socialismu).⁴⁰

³⁵ KONČELÍK, Jakub, Pavel VEČEŘA a Petr ORSÁG. *Dějiny českých médií 20. století*, s. 137.

³⁶ JANOUŠEK, Pavel a kol. *Dějiny české literatury 1945–1989*. II. 1948–1958, s. 28.

³⁷ KNAPÍK, Jiří. *V zajetí moci: kulturní politika, její systém a aktéři 1948–1956*, s. 49.

³⁸ JANOUŠEK, Pavel a kol. *Dějiny české literatury 1945–1989*. II. 1948–1958, s. 28.

³⁹ Tamtéž, s. 27.

⁴⁰ SEKERÁKOVÁ, Anna. *Příběh Mateřídoušky*, s. 32.

Navazovalo se na soudy Andreje Alexandroviče Ždanova o pojetí literatury – na tzv. ždanovovu doktrínu, ždanovštinu (podle názorů tohoto sovětského ideologa mělo umění přinášet užitek režimu, být optimistické svým vyzněním a také srozumitelné pro široké vrstvy, jednoduché).⁴¹ Oceňování byli klasikové devatenáctého století (Božena Němcová, Josef Kajetán Tyl, Bedřich Smetana, František Ladislav Čelakovský), pomocí tzv. jiráskovské akce byla propagována díla Aloise Jiráska, která měla suplovat i dosud chybějící marxistické pojetí české minulosti, marxistické učebnice dějepisu.⁴² Kladně se hledělo na folklor – kultura lidových vrstev byla vnímána jako mravně čistá, v lidových vrstvách se měly skrývat zdravé národní síly; v literatuře se měl projevovat národní charakter. V překladových dílech docházelo k jednoznačné preferenci autorů z východního bloku, především těch sovětských. Pro zhodnocení vývoje české poezie meziválečného období bylo používáno pojetí prezentované Ladislavem Štollem v rámci přednášky nazvané Třicet let bojů za českou socialistickou poezii; tato přednáška se stala návodem pro revizi kulturního dědictví.⁴³

Pro komunistické vedení bylo důležité získat vliv na utváření veřejného mínění – a to i skrze cenzurní praxi – roku 1948 došlo k zásahům v tiskárnách a nakladatelstvích – byla zastavena výroba nevyhovujících titulů a prověřeny ediční plány nakladatelství na rok 1949. Tisk byl dirigován také řízením redakcí po tzv. stranické linii – skrze prověřené členy strany; dále i pomocí různých mocenských zásahů – jako bylo vynucené zastavování periodik. Cenzurou se zabývala v červnu 1949 zřízená Národní ediční rada česká (NERČ), která posuzovala nakladatelské plány.⁴⁴ K cenzuře patřilo i již zmíněné vyřazování knižních titulů z pultů knihoven. Důležitou roli hrála i autocenzura spisovatelů.⁴⁵ V roce 1953 byla ustanovena Hlavní správa tiskového dohledu (HSTD), která sloužila k předběžné cenzuře; cenzor (tzv. plnomocník HSTD) pracoval v každé redakci a tiskárně.⁴⁶ Pokud nebyly texty přímo zakázány, tak dělala nakladatelství menší úpravy sama bez přizvání autorů, v případě větších zásahů byly změny konzultovány i s autorem daného textu. Konečný verdikt závisel často i na znalostech a schopnostech úředníka, v potaz byl brán „obecný zájem“, ale i dodržování plánovaných nákladů a rozsahů schvalovaných tiskovin.⁴⁷

⁴¹ KNAPÍK, Jiří. *V zajetí moci: kulturní politika, její systém a aktéři 1948-1956*, s. 34.

⁴² JANOUŠEK, Pavel a kol. *Dějiny české literatury 1945–1989*. II. 1948–1958, s. 47–49.

⁴³ Tamtéž, s. 38 a s. 144.

⁴⁴ Tamtéž, s. 64.

⁴⁵ ŠÁMAL, Petr. Pro dobro českého čtenáře. In: *Dejinyasoucasnost* [online], [vid. 29. 1. 2016]. Dostupné z: <http://dejinyasoucasnost.cz/archiv/2007/6/pro-dobro-ceskeho-ctenare-/>.

⁴⁶ KONČELÍK, Jakub, Pavel VEČEŘA a Petr ORSÁG. *Dějiny českých médií 20. století*, s. 139.

⁴⁷ JANOUŠEK, Pavel a kol. *Dějiny české literatury 1945–1989*. II. 1948–1958, s. 66.

3.2. Dětská literatura a časopisy v letech 1948–1955

Mladá generace měla být formována již plně v socialistickém duchu, a tím i ztotožněna s novým režimem. V literatuře pro děti a mládež byla potlačována estetická a zábavní funkce, docházelo k nadhodnocování funkce výchovné. Opomíjel se význam fantazie a dětského pohledu na svět, dětské postavy byly často schematické, dle Anny Sekerákové jim chyběl hlubší psychologický rozměr,⁴⁸ často tyto hrdinové působili jako malí „dospěláci“ nezatížení minulostí. Vše se mělo dít s vědomím vývoje a budoucnosti, bez nevyzrálости a práva na omyl, který vzniká při poznávání světa.⁴⁹ Dětství prožívané ve východním bloku bylo popisováno jako šťastné, radostné, zážitky dětí z lidových demokracií v textech kontrastovaly s každodenností Západu. Lidé žijící v socialistickém světě byli líčeni jako ti, kteří usilují o mír, zatímco v zemích kapitalismu si imperialisté nepřáli nic jiného nežli válečný konflikt. Děti chudých rodičů, které se nenarodily do „našich“ krajů, chodily v otrhaném oděvu, často měly hlad, místo hrami a učením trávily čas prací. Docházelo k proměně jazyka, obvyklými se stávala slovní spojení jako nepřátelé pracujícího lidu, agenti imperialistů, tábor míru apod. Časté byly apoteózy komunistických vůdců – Lenina, Stalina, Gottwalda, ale i popisování života a domnělého i skutečného významu dalších osob důležitých pro komunistický režim a jeho symboliku. Na stránkách časopisů se hojně otiskovaly básně a příběhy opěvující dělnická povolání – hornictví, hutnictví, zednictví, soustružnictví, práci traktoristů, dlaždičů atd., důležitým motivem byla píle žáků ve školních lavicích. Z literatury mizela náboženská tematika. Změny se týkaly i pojetí vánočních svátků – Ježíšek byl nahrazen dědou Mrázem.⁵⁰

Jedním z propagandistických počínů byl drobný spisek *O zlém brouku Bramborouku* Ondřeje Sekory – autora *Kousků mládence Ferdý Mravence*. Tato knížečka (vyšla v roce 1950) pojednávala o mandelince bramborové, která byla popisována jako „americký brouk“, jako zbraň „amerických imperialistů“. Mandelinka měla na popud kapitalistů loupit naše jídlo, ničit naši úrodu. Do Československa měla být zanášena pod rouškou noci.⁵¹ Dále

⁴⁸ SEKERÁKOVÁ, Anna. *Příběh Mateřídoušky*, s. 32–33.

⁴⁹ URBANOVÁ, Svatava. *Meandry a metamorfózy dětské literatury*, s. 83–84.

⁵⁰ FORMÁNKOVÁ, Pavlína. Propaganda pro nejmenší. Dětská literatura ve službách komunistických idejí. In: *Dejinyasoucasnost* [online], [vid. 29. 1. 2016]. Dostupné z <http://dejinyasoucasnost.cz/archiv/2007/1/propaganda-pro-nejmensi/>.

⁵¹ FORMÁNKOVÁ, Pavlína. Kampaň proti „americkému brouku“ a její politické souvislosti, *Paměť a dějiny*, 2008, č. 1, s. 22–38.

Vydání knížky *O zlém brouku bramborouku* souviselo s plošnější kampaní zaměřenou na „boj“ s mandelinkou bramborovou.

vycházely knihy o komunistických vůdcích – kupř. Jan Drda napsal knížku *Dětství soudruha Stalina* (vydána v roce 1953). V daném období ale např. vyšla (roku 1954) i dodnes (i když s úpravami) vydávaná kniha *Honzíkova cesta* od Bohumila Říhy vyprávějící o cestě předškoláka Honzíka do vesnice Koníkovice k prarodičům.⁵² Mezi další autory píšící pro děti v padesátých letech patřili i básníci Jaroslav Seifert, František Hrubín, František Branislav, Jan Čarek a prozaici Josef Věromír Pleva, Marie Majerová a další.⁵³

3.3. Charakteristika vybraných časopisů vycházejících v rámci sledovaného období

Raná léta po nástupu komunistů k moci se vyznačovala rušením velkého množství časopisů, v letech 1948 až 1950 zanikla většina dřívějších periodik pro děti a mládež, např. to byly časopisy *Brouček*, *Karavana*, *Cesta*, *Vpřed*, *Vlaštovička*, *Jiskry*.⁵⁴ Nově tedy vycházelo méně periodik, ale s vyššími náklady. Děti si mohly (kromě zanikajících časopisů, které postupně přestávaly vycházet) listovat především v *Mateřídoušce*, *Ohníčku*, *Pionýru*, *Pionýrských novinách* a v *Práci pionýrů*.

Měsíčník **Jiskry** (podtitul *Časopis nejmladších čtenářů*) vycházel v poměrně krátkém období let 1949–1950, vznikl sloučením časopisů *Brouček* a *Sedmihlášek*. Byl určen dětem přibližně ve věku 7–9 let. Obsahoval poezii a beletrii, pohádky a na poslední straně také kreslený příběh. Do časopisu v poměrně výrazné míře pronikala ideologie, v překladech se objevovalo i množství textů od sovětských autorů. *Jiskry* mely sloužit ke sjednocení tradice dosud vycházejících periodik pro věkovou skupinu mladších dětí, ale nakonec vycházel jen jeden ročník.⁵⁵

Periodikum **Vlaštovička** (podtitul *Časopis šťastných dětí*) vycházelo v letech 1937–1941 a posléze po válce mezi roky 1945–1949. Zpočátku byl tento časopis určen nejmladším

⁵² JANOUŠEK, Pavel a kol. *Dějiny české literatury 1945–1989*. II. 1948–1958, s. 437.

⁵³ CHALOUPKA, Otakar a Jaroslav VORÁČEK. *Kontury české literatury pro děti a mládež (od začátku 19. století po současnost)*, s. 366.

⁵⁴ JANOUŠEK, Pavel a kol. *Dějiny české literatury 1945–1989*. II. 1948–1958, s. 432; ŠVEC, Štefan. *Česky psané časopisy pro děti (1850–1989)*, s. 145.

⁵⁵ ŠVEC, Štefan. *Česky psané časopisy pro děti (1850–1989)*, s. 287.

čtenářům, později se přeorientoval na o něco starší děti (ve věku kolem 10 let).⁵⁶ Na stránkách periodika se objevoval především beletristický obsah, vyskytovaly se zde různé texty na pokračování, říkadla a hádanky. Již před druhou světovou válkou bylo ve *Vlaštovičce* publikováno poměrně dost překladové, zejména ruské literatury. Dále byla v časopisu otiskována poezie, krátké divadelní scénky pro možnost inscenace s dětmi; časopis se mohl pochlubit kvalitními ilustracemi. Po únoru 1948 se obsah periodika proměnil, *Vlaštovičku* prodchly propagandistické texty. Posléze časopis zanikl; od roku 1950 začal pro danou věkovou kategorii vycházet *Ohníček*.⁵⁷

Mateřídouška (podtituly *Pro nejmenší čtenáře*, *Čtrnáctideník pro nejmenší čtenáře*, od roku 1952 *Časopis pro nejmenší čtenáře*) je našim nejstarším dětským časopisem, vychází od roku 1945 dodnes. Z hlediska věku, jak již podtitul napovídá, byla *Mateřídouška* určena pro nejmladší čtenáře (přibližně 6–9 let staré). Hlavičku časopisu, která podnes zůstala nezměněna, vytvořil Josef Lada. Zakladatelem i prvním šéfredaktorem byl František Hrubín. Od počátku se autoři *Mateřídoušky* snažili vymezovat vůči ostatní časopisecké produkci, *Mateřídouška* měla být časopisem kvalitním a esteticky náročným. Obsah periodika navazoval na koloběh ročních dob a na skutečnosti spojované s dětstvím (dětské hry, říkadla, příroda, venkov, rodiče, prarodiče, hračky apod.).⁵⁸ *Mateřídouška* se snažila být apolitická, nedidaktizující, její těžiště tkvělo v umělecké tvorbě. Důraz byl kladen na klasiky (František Hrubín, Josef Václav Sládek, ...) a na lidovou slovesnost. V letech 1945–1951 zde byl publikován kreslený seriál Ondřeje Sekory *Kousky mládence Ferdy Mravence*. Po únoru 1948 do *Mateřídoušky* pronikala ideologie, časopis se zpolitizoval. V próze i poezii postupně zaujala důležité místo výchovná (v rámci prózy se obvyklým žánrem stala školní povídka) a agitační funkce, častým se stalo téma školní píle, dělnické práce, válečného boje. Texty reflektující střídání ročních období byly zatlačovány do pozadí básněmi a příběhy o různých politických výročích (VŘSR, narození Josifa Vissarionoviče Stalina, Vítězný únor, ...). Do popředí vystupovaly apoteózy komunistických funkcionářů. Hlavní postavy textů bývaly nevěrohodné, schematické, snily o povolání horníka, traktoristy, zedníka, rády plnily domácí úkoly a pomáhaly v domácnosti, pečovaly o mičurinská políčka. Dětský hrdina často ztrácel rysy dítěte – typická pro něj byla píle ve škole/doma, neváhal se zapojit do bojů a projevit

⁵⁶ Časopis *Vlaštovička*. In: Školákem v protektorátu. Projekt památníku Terezín [online]. [vid. 29. 1. 2017]. Dostupné z: <http://skolakemvprotektoratu.pamatnik-terezin.cz/index.php/legalni-tisk-a-asopisy-pro-dti-a-mlade/74-stedni-kola/legalni-tisk-a-asopisy-pro-dti-a-mlade/246-odkaz-7-7a-odkaz-na-informace-o-asopise>.

⁵⁷ ŠVEC, Štefan. *Česky psané časopisy pro děti (1850–1989)*, s. 587–589.

⁵⁸ ŠVEC, Štefan. *Česky psané časopisy pro děti (1850–1989)*, s. 363–365.

hrdinství.⁵⁹ V poststalinském období se *Mateřídouška* postupně začala vracet k víceméně apolitickému obsahu.

Časopis **Ohníček** (podtitul *Časopis československých dětí* – do roku 1952, *Měsíčník československých dětí* – do roku 1968, poté *Zábavný čtrnáctideník*) vycházel mezi léty 1950–2001. Orientoval se na děti ve věku kolem 8–12 let, tedy na čtenáře, kteří již odrostli *Mateřídoušce*.⁶⁰ Zpočátku se periodikum zaměřovalo především na propagaci socialismu, vycházely v něm různé překladové povídky o pionýrech ze zemí východního bloku, dále i příběhy o vojácích, různé oslavné texty o komunistických hrdinech, politických představitelích Československa a Sovětského svazu, texty o dělnických povoláních, také zde byla popisována různá politická výročí; v časopisu byly ale kromě toho uveřejňovány i články o přírodě a pohádky, někdy i komiks. Dětské hrdinové působili obdobně jako v *Mateřídoušce* schematicky, byli líčeni jako oddaní a uvědomělí stoupenci socialismu. Většinu obsahu časopisu zaujímal beletrie, poezie byla zastoupena v menší míře. Od třetího ročníku, výrazněji pak od poloviny padesátých let a obzvláště od začátku let šedesátých se periodikum oprostovalo od ideologií zatíženého obsahu.

Měsíčník **Pionýr** (s podtitulem *Zábavný a populárně naučný měsíčník pro mládež* – do roku 1958, od 1959 *Zábavný měsíčník pro mládež*) byl vydáván od roku 1953, v letech 1968–1970 pod názvem *Větrník*, v roce 1989 časopis změnil název na *Filip* a posléze r. 1991 zanikl.⁶¹ Časopis se zaměřoval na čtenáře staršího školního věku (přibližně 10–14 let staré). Byl především beletristický, vytvářel protiváhu zpravodajsky orientovaným Pionýrským novinám, které cílily na obdobně staré děti. Kromě různých příběhů zde mohli čtenáři nalézt i informace o kultuře, rubriky věnované humoru, soutěže.⁶² V prvních ročnících byl obsah velkou měrou ideologický, časopis otiskoval sovětskou beletrii, agitační články, příběhy o dětském hrdinství za války, o mičurinských kroužcích, o květnu 1945, vzdělával děti ve znalosti politických událostí, které byly dle režimu klíčové, a představoval a opěvoval politické osobnosti (Stalin, Lenin, Gottwald). Čtenář si ale mohl v *Pionýru* přečíst i různé texty o přírodě (např. o plazech, o vzniku a vývoji života na Zemi), články představující známé osobnosti (Jiří Wolker, Bedřich Smetana, Emil Zátopek), také zde byly publikovány

⁵⁹ SEKERÁKOVÁ, Anna. *Příběh Mateřídoušky*, s. 13–45.

⁶⁰ ŠVEC, Štefan. *Česky psané časopisy pro děti (1850–1989)*, s. 437.

⁶¹ 1. ročník – VĚTRNÍK x 16. ročník – Pionýr. In: Staré dětské časopisy [online]. [vid. 31. 1. 2017] Dostupné z: <http://www.detske-casopisy.cz/1-rocnik-vetnik-x-16-rocnik-pionyr/>.

⁶² ŠVEC, Štefan. *Česky psané časopisy pro děti (1850–1989)*, s. 454.

návody k činnosti dětí (výroba hvězdářského dalekohledu, voltmetru, maňáska – jednoduchého plavidla, pokusy s oxidem uhličitým), křížovky a hádanky. V období kolem poloviny padesátých let ze stránek *Pionýra* postupně mizela ideologie.

Týdeník **Pionýrské noviny** (podtitul *Týdeník ČSM, Týdeník ústředního výboru ČSM* – od roku 1954, *Orgán ústředního výboru Československého svazu mládeže a ústřední rady Pionýrské organizace ČSM* – od roku 1963, *Týdeník Pionýrské organizace ČSM* – od roku 1967) vycházel v období let 1951–1968 (v roce 1968 se změnil na *Sedmičku*, později *Sedmičku pionýrů*), snažil se připravovat děti na četbu novin, časopis byl „*Rudým právem*“ pro děti.⁶³ Měl rozsah čtyři strany – běžného novinového, deníkového formátu. Zaměřoval se zhruba na věkovou kategorii 9–15 let.⁶⁴ *Pionýrské noviny* měly politicko-výchovné zaměření, jejich úkolem bylo ukazovat dětem úlohu strany, seznamovat čtenáře s událostmi vnitřní a zahraniční politiky, otiskovat projevy oficiálních představitelů státu a reagovat na události kulturního života. Dále ve svých článcích usilovaly o vyzdvižení rozdílů, které režim viděl mezi životem ve východním bloku a kapitalistických zemích, také se snažily o budování lásky dětí ke komunistické straně. Tvůrci tohoto týdeníku nabádali čtenáře k pili ve škole, ke zlepšování prospěchu, k pomoci ostatním žákům, k učení se ruštiny, v textech se zabývali i volbou povolání, pokoušeli se děti inspirovat prací úderníků. V *Pionýrských novinách* byly k nalezení i články o sportu, umělcích (např. Antonín Dvořák), soutěže, křížovky, texty zabývající se fyzikou, chemií, technikou, šachem či zde byly uveřejňovány texty s mičurinskou tematikou. Od poloviny padesátých let získávaly v *Pionýrských novinách* větší prostor právě texty nepolitické – o sportu, turistice, technických kroužcích, zajímavosti z domova i ze zahraničí, cestopisné reportáže atd.⁶⁵

Periodikum **Práce pionýrů** (podtitul *Měsíčník Československého svazu mládeže* – od roku 1952, *Časopis Československého svazu mládeže pro uměleckou a tvůrčí činnost pionýrů a žáků 9–14letých* – od roku 1953) vycházelo v období let 1950–1954.⁶⁶ Tento časopis usiloval o kulturně-politickou výchovu, propagandistická složka byla obdobně jako u dalších periodik vycházejících ve sledovaném období výrazná, nicméně obsah magazínu byl poměrně pestrý – kromě prozaických textů zahrnoval básničky, písně (s notovými zápisy), divadelní hry, návody k tancům a rozličným venkovním hrám pro děti, popisy

⁶³ ŠVEC, Štefan. *Česky psané časopisy pro děti (1850–1989)*, s. 465–467.

⁶⁴ TEJNICKÁ, Jana. *Význam časopisu Pionýrské noviny v 50. letech 20. století*, s. 42.

⁶⁵ ŠVEC, Štefan. *Česky psané časopisy pro děti (1850–1989)*, s. 467.

⁶⁶ Tamtéž, s. 483.

kouzel, křížovky, tipy pro hraní šachu, výrobní postupy (drak, škrabošky apod.). *Práce pionýrů* byla koncipována jako zábavné čtení pro děti a zároveň podávala náměty pro kulturní a zájmovou činnost na školách;⁶⁷ důležitou roli ale hrála i oslava komunistické strany, Stalina apod.

⁶⁷ ŠVEC, Štefan. *Česky psané časopisy pro děti (1850–1989)*, s. 483.

4. Josif Vissarionovič Stalin

Texty nějakým způsobem reprezentující osobnost Josifa Vissarionoviče Stalina se ve sledovaném období vyskytovaly v dětských časopisech v poměrně hojné míře. Stalinovy narozeniny byly připomínány v prosincových číslech periodik, v květnu býval prostor věnován popisu konce války – osvobození Československa a v říjnu a listopadu byly na stránky časopisů zařazovány články a básně upomínající výročí Velké říjnové socialistické revoluce a s ním i postavy Lenina a Stalina. V březnu 1953 proniklo do časopisů mnoho textů o Stalinovi v souvislosti s jeho smrtí, tyto krátké prózy, říkanky a lyrické útvary oslavovaly roli Stalina při budování Sovětského svazu, připomínaly význam, který měl být Stalinově osobnosti v Československu připisován; snažily se vytvořit dojem nesmrtelnosti a nekonečnosti jeho odkazu.

4.1. Stalin a vztah k němu

„Stalin! Zní v prosbách všude tam,
kde chudí hladem hynou.
Stalin je mír, jenž zpívá nám
nad žírnou domovinou.“⁶⁸

Pasáže věnující se Stalinovi obvykle zdůrazňovaly citový vztah k němu, srdeční pouto dětí i dospělých, snažily se citově působit na čtenáře a vytvářet v nich emoční afinitu k osobnosti vůdce. Skrze přímé hodnocení i hodnotové předpoklady byla Stalinova postava v textech vystavěna ryze kladným způsobem. Býval ztotožňován se Sluncem, když svítalo, tak Stalin-Slunce zdravil školáky, ukazoval jim cestu (do školních lavic i skrze životní pout'), jeho úsměv hřál – nejen fyzicky, tepelně – ale především na bázi citu, pouta, které k němu postavy vystupující v textech měly.⁶⁹ I z dýmky plynoucí třpytivé, zlatavé kolečko kouře, které se se svítáním vznášelo směrem od Kremlu, se stávalo symbolem odkazujícím nás ke Stalinovi; toto kolečko už jen svým zbarvením implikovalo něco vzácného, pozoruhodného, skrze svou zlatavost bylo taktéž metaforou světla, které sovětský lid (a lid československý)

⁶⁸ HILČR, Jindřich. JVS. *Ohníček*, 1952/1953, č. 10, s. 183 (úryvek).

⁶⁹ Viz např. STĚLMACH, Michajlo. Uvítání. *Mateřídouška*, 1951/1952, č. 8, s. 116.

vedlo z temnoty předchozích věků.⁷⁰ Stalin byl nositelem nového, tedy lepšího, života, v příbězích a básních se pracovalo s kontrastem chudoby, nuzoty, útlaku před revolucí a prosperity po ní. Slunce bylo zároveň předpokladem života – a Stalin-Slunce tedy podmínkou pro onen nový život, jehož měl být tvůrcem.

Texty usilovaly o vytvoření pocitu vděku – na základě různých zásluh, které se Stalinovi připisovaly (odstranění chudoby, porážka nacistů, osvobození Československa). Kolektiv dětí byl v příbězích stmelován vztahem ke Stalinovi, k režimu. Žáci si o Stalinovi povídali, společně se připravovali na jeho narozeniny, malovali pro něj obrázky, pořádali besedy, zdobili nástěnky motivy z jeho života, chtěli mu přinést květiny na prvního máje, byli rozechvělí z představy, že ho spatří. Stalin byl pro všechny velmi důležitou osobou, k níž se upínali, obdivovali ji. Často Stalin sloužil jako vzor, kterému se děti snažily přiblížit, uvažovaly o tom, co by on chtěl, co by jemu udělalo radost. V textech docházelo k eliminaci rozdílů – hlavní postavy příběhů i jejich rodiče, kamarádi, učitelé a spolužáci vnímali Stalina takto pozitivně, všichni se o něj zajímali, nedocházelo k žádnému zpochybňování vztahu ke Stalinovi – skrze texty neprostupovala v podstatě žádná jiná možnost, jak se k němu vztahovat, nežli kladně (kromě článků, příběhů, básní, které pojednávali o nepřátelských kapitalistických zemích, kde lidé-kapitalisté neměli v oblibě „náš“ režim – tito lidé ale nepatřili do „našeho“ světa).

Identita dětí bývala budována i na základě jejich vztahu k režimu a jeho představitelům. Často vnímaly Stalina jako svého otce. Nosily ho ve svém srdci – tento aspekt byl zdůrazňován např. v příbězích, povídkách z válečných let, Stalin a pomyšlení na něj (nebo dokonce i jen na jeho jméno) sloužilo jako něco, co vojákům a partyzánům (i těm z řad dívek a chlapců) dodávalo odvahu, umírali s jeho jménem na rtech, umírali pro něj a pro naději, kterou pro tyto postavy z příběhů představoval. Tyto válečné texty měly v podstatě mobilizační charakter – ukazovaly ochotu sebeobětování (i dětí a mládeže) se za režim a jeho představitele, sloužily i jako vzor chování pro případ konfliktu.⁷¹

Stalin byl obecně v textech pojímán jako všudypřítomný, vševědoucí. Byl symbolicky zpřítomněn u každého člověka právě v podobě citů, které k němu lidé chovali,

⁷⁰ Viz NĚZLOBIN, Nikola. Kolečko. *Jiskry*, 1948/1949, č. 8–9, s. 117.

⁷¹ Viz např. ADAMEC, Oldřich. Stalinova fotografie. *Pionýrské noviny*, 1952/1953, č. 11, s. 2; Vychoval je Stalin. *Pionýrské noviny*, 1952/1953, č. 28, s. 2.

na žáky ve třídách shlížel ze zdi – a texty o něm a slova, která vyřkl, si mohli přečíst ve „svých“ časopisech a knížkách, byl to někdo, jehož podobu důvěrně znali.

Pouto ke Stalinovi se budovalo i skrze pasáže, které vyprávěly o jeho dětských letech, o době strávené ve škole. Zde byl Stalin dětem představován v jim bližší, důvěrnější a uchopitelnější podobě, mohly si ho představit jako svého vrstevníka, jako někoho, ke komu je třeba se připodobňovat již teď, v nízkém věku.

4.2. Stalin jako žák (Soso)

Dětství Josifa Vissarionoviče Stalina prožité v gruzínském městečku Gori bylo popisováno jako v podstatě idylické, i když nuzné. Texty se snažily zastřít negativní vztahy, které panovaly v jeho rodině, pozornost byla zaměřena na Stalinova léta v církevní škole (a později v tifliském semináři) a na to, jak působil na své spolužáky, jaké emoce v nich vyvolával. Hodně byla upozadována postava Stalinova otce – ševce a později dělníka; čtenáři se o něm mohli dozvědět jen na základě několika zmínek. O Stalinově matce se psalo častěji, většinou jako o dobré, hodné ženě.

V textech pojednávajících o raném Stalinově životě se často používala přezdívka Soso, kterou byl za svých chlapeckých let Stalin oslovován. Soso již tehdy – ve svém dětství – působil mezi ostatními jako autorita, spolužáci ze školy si ho vážili, obdivovali ho – i jeho smysl pro čest, poctivost a neústupnost, schopnost si stát za svým. Role autority byla v textech podtrhována i líčením Sosovy duševní převahy, toho, jak doučoval své spolužáky látku, které neporozuměli, ať už by to bylo učivo z jakéhokoliv předmětu. Tedy již tehdy měl působit v podstatě jako schopný učitel, což byl aspekt, který se dospělému Stalinovi obrazně připisoval (učitel Klementa Gottwalda, učitel nás všech). Zároveň zastával roli nejlepšího žáka ve třídě, ale bylo zdůrazňováno, že se nikdy nestal premiantem, který by podlézal a ostatní by tak měli důvod k němu cítit nějaký odpor. Respekt u ostatních si prý však nevydobyval jen svou inteligencí, ale i díky mrštnosti, vynalézavosti, hbitosti a pohotovosti projevované během klukovských her; všichni chlapci toužili hrát v jeho týmu – a dokonce i tým, který při hře prohrál, Sosa oslavoval. Jemu byla pozornost chlapců

příjemná, ale zachovával si i jistou skromnost. Už jako malý měl být zastáncem slabších, měl být statečný. Do popředí vystupovala jeho touha po vědění – horlivě četl.⁷²

Texty o Stalinově dětství seznamovaly čtenáře se Stalinovým životem, ale mohly čtenáře i vychovávat, disciplinovat, intertextově navazovaly na již známé kladné normy chování. Některé vlastnosti Stalina-dítěte (pomoc slabším, statečnost, poctivost, píle ve škole, kamarádkost), které bylo (jako ostatně postava Stalina obecně) pro potřeby dětského časopisu zidealizováno, sloužily i jako vzor pro chování čtenářů. Způsob jednání, který malý Stalin reprezentoval a představoval, procházel skrze časopisy obecně – a to v příbězích, povídkách ze školního prostředí – i těch, které o Stalinovi vůbec nepojednávaly. Prostřednictvím textů o Stalinovi byly opět vytyčovány určité výchovné prvky ve smyslu toho, jak by se dítě mělo chovat, jak by mělo jednat ve vztahu k ostatním lidem. Ve srovnání se Stalinem-žákem, ale nebyli „běžní“ školáci vždy tak dokonalí a rozhodně nepůsobili takto výrazným autoritativním dojmem. Byli popisováni nejčastěji jako snaživí, nadšení do školních povinností. I když někdy zaváhali, tak se nakonec rozhodli zachovat se čestně (naopak Stalin-dítě konal správně vždy bez jakýchkoli pochybení a váhání). Jejich píle směřovala k vykonávání budoucí profese, učili se, protože chtěli být užiteční pro společnost; Stalin hodně studoval, aby později mohl uskutečnit revoluci a tím „spasit“ lidstvo.

4.3. Stalin jako revolucionář

„Slunce – to je revoluce.

Na bohaté vstali chudí.

Kdo je vedl? Kdo jim radil?

Kdo to velké slunce vzbudil?

Vstali chudí. Do všech koutů

nepřátelé utíkali.

Kdo je zahnal první v světě?

Velký Lenin. Velký Stalin.⁷³

⁷² Ke Stalinově dětství viz např. BOBIŇSKÁ, Helena. Jak Soso pomohl zvítězit. *Mateřídouška*, 1954/1955, č. 6, s. 83; ZETKINOVÁ-MILOVIDOVÁ, Emilie. Stalinovo dětství. *Pionýrské noviny*, 1955, č. 51, s. 4; Ocelový Soso. *Vlaštovička*, 1948/1949, č. 8–9, s. 122–123.

⁷³ KRYŠTŮFEK, Oldřich. Slunce. *Mateřídouška*, 1951/1952, č. 5, s. 72–73 (úryvek).

Josif Vissarionovič Stalin měl být bohatýrem, který po boku Vladimira Iljiče Lenina vybojoval slavnou Velkou říjnovou socialistickou revoluci. Ta byla líčena jako klíčová, zlomová událost, která naprosto převrátila životy lidí bývalého carského Ruska. Častými se staly texty, které na bázi kontrastu ukazovaly dobu před VŘSR jako plnou útrap, mnoho lidí mělo žít v chudobě, trápit se v područí zlých pánů a cara, děti musely pracovat. Bylo třeba zlomit moc továrníků a velkostatkářů a přinést dělníkům a rolníkům svobodu. Této dějinné úlohy se měl chopit Lenin – a s ním i Stalin, to oni se postavili do čela utiskovaných.

Revoluce – Slunce – osvětila „naši“ dobu. Metafora světla byla obecně důležitým vyjádřením představy o revoluci (a o Leninovi se Stalinem), jakožto nositelce nového, nositelce probuzení, osvícení, vymanění se ze tmy předchozích věků.

Chudí a čestní lidé v Československu si v podání dobových dětských časopisů (před únorem roku 1948) přáli, aby i zde došlo po vzoru Sovětského svazu k revoluci a skončila doba bídy a nuzoty. Jejich zraky byly údajně upřeny směrem na východ – k zemi, nad kterou vychází Slunce – revoluce.⁷⁴

Po VŘSR měla na území bývalého carského Ruska přijít doba dostatku, doba, kdy děti již nemusely pracovat, ale mohly si hrát, chodit do školy, věnovat se koníčkům – zpěvu, tanci, četbě, technice apod. Lidé už se měli jen dobře, život byl najednou výrazně snazší.⁷⁵ Vůbec nejšťastnějším člověkem se ale údajně stal Josif Vissarionovič Stalin, jelikož prý bojoval za štěstí tolika lidí a mnoho jich i zachránil – vyhnal Němce a osvobodil i „naši“ republiku. Po válce nastoupil pod vedením Klementa Gottwalda cestu k socialismu i lid v Československu.

⁷⁴ Ruská revoluce. *Mateřidouška*, 1950/1951, č. 3, s. 37–38.

⁷⁵ viz např. Radostné dětství. *Ohníček*, 1950/1951, č. 5, s. 69.

4.4. Stalin a Lenin

V příspěvcích týkajících se vzájemného vztahu Josifa Vissarionoviče Stalina a Vladimira Iljiče Lenina zastával Stalin roli Leninova spolupracovníka, společně měli vést dělníky a rolníky při Velké říjnové socialistické revoluci. V souvislosti s VŘSR bývaly jmenovány v podstatě jen tyto dvě osobnosti.

Význam Stalina byl v souvislosti s Leninem, vůdcem VŘSR, budován skrze jejich blízké přátelství. Docházelo ke snaze eliminovat mezi nimi rozdíly, poukazovat na podobné charakterové rysy – prostotu a skromnost, tedy vlastnosti, ve kterých měla spočívat velikost Leninova i Stalinova. Stalin často vystupoval v roli Leninova pamětníka, přítele, následovníka (žáka), v roli člověka, který usiloval přesně o to, co by chtěl i Lenin. Stalinova postava byla skrze popisovanou podobnost s Leninem, skrze Leninovu autoritu legitimizována.⁷⁶

4.5. Stalin jako vítěz ve válce

Druhá světová válka byla tématem, které se objevovalo především v květnových číslech časopisů. Texty se zaměřovaly hlavně na její konec, na porážku Němců. Nepřítel jakožto aktér byl obecně opomíjen, hlavní pozornost se věnovala vítězícím – a jejich oslavě. Zájem se nicméně upíral pouze na Sovětský svaz, ostatní vítězné státy druhé světové války nebyly zmiňovány.

Stalin byl nazýván generalissimem (či generalissimem míru), stal se tím, kdo vyslal vojáky Rudé armády, aby zahnali nepřátele a osvobodili nejen Sovětský svaz, ale i Československo. Vítězství Rudé armády (a činy jednotlivých vojáků) zaujímalo pozici triumfu, který posiloval a demonstroval Stalinovu prestiž. Krasnoarmějci i samotný Stalin byli metaforicky přirovnáváni k bohatýrům, tedy k ruským bájným či polobájným hrdinným válečníkům.⁷⁷ Jejich vítězství se samo o sobě stávalo bájí, vysvětlovalo nástup socialismu v Československu a potvrzovalo oprávněnost režimu.

⁷⁶ viz např. OTČENÁŠEK, Jan. Soudruh Stalin bude věčně žít. *Mateřídouška*, 1952/1953, č. 11, s. 162–163; O velkém přátelství. *Pionýrské noviny*, 1952/1953, č. 4, s. 2.

⁷⁷ Viz např. SVOBODA, Jiří Václav. Bohatýři. *Mateřídouška*, 1951/1952, č. 12, s. 181.

Stalin sám – generalissimus míru, byl mírem, jeho ztělesněním. V dětských časopisech symbolizoval nejen touhu po klidu zbraní, po absenci válečného konfliktu, ale představoval i svět socialismu, který nabýval významu světa mírového, krajiny toužící po poklidu, smíření.

S postavami krasnoarmějců nespojovala Stalina jen jeho hodnost generalissima, ale i metafora otce. Bojovníci Rudé armády taktéž získávali tuto roli, byli „milí jako tátové“⁷⁸. Do popředí se dostávala jejich potenciální úloha v neválečné době, vojenské činy se upozaďovaly, hlavní prostor se věnoval oslavě konce války. Otec-Stalin byl ale na rozdíl od vojáků otcem všech lidí ze socialistických zemí, tím „hlavním“ otcem, otcem socialismu vůbec. „Tátové“ obecně zpodobňovali i nový počátek (ten souvisel i s jejich příchodem z východu, ze směru, kde vychází slunce – kde dlel i Stalin-slunce), nové zrození – socialismu v Československu, obnovu Československa po dlouhé válce. Zároveň navozovali pocit důvěry, něčeho domácího známého, někoho starostlivého, starajícího se, pro děti (nejen) mohlo být toto přirovnání důležité z hlediska citové vazby, představitelnosti toho, jak se k vojákovvi (Rudé armády) vztahovat. A v čele vojáků-otců, na vrcholu, stál právě Stalin-otec.

4.6. Stalin jako učitel

Postava Josifa Vissarionoviče Stalina získávala také situovaný význam učitele, šříitele socialismu.⁷⁹ Toto metaforické označení sloužilo k reprezentaci jeho osoby jakožto někoho, kdo vede, kdo ukazuje směr, cestu, dává pokyny, kudy se ubírat, ke kterým z daných možností přilnout. Nabýval významu člověka skrze své znalosti nadřazeného nad ostatními, významu kapacity ověčené vědomostmi, která shlíží na své pilné žáky. Jeho osobnost měla váhu nositele morálky, učil, jak ani v nejtěžších chvílích neklesnout na duchu. Byl někým, ke komu se (nejen) děti jednoznačně vztahovaly, koho ctily, koho si vážily, koho toužily potěšit svojí pílí. Představa Stalina, myšlenka na něj jim (ve světě komunistické propagandy)

⁷⁸ Viz např. SVOBODA, Jiří Václav. Bohatýři. *Mateřídouška*, 1951/1952, č. 12, s. 181.

⁷⁹ Ke Stalinovi-učíteli viz např. DORIZO, Nikolaj. Školák. *Mateřídouška*, 1951/1952, č. 6, s. 100; Slavná cesta. *Pionýrské noviny*, 1952/1953, č. 5, s. 2.

dodávala energii potřebnou k dokonání jednotlivých úkolů, povzbuzovala je ve snažení, v jejich myslích byl Stalin tím, kdo nad nimi dlí.

Stalin měl učit gruzínské dělníky, myšlenkami ozářit jejich bídu a utrpení. Jako učitel vystupoval v textech i ve vztahu ke Klementu Gottwaldovi, k pionýrům, žákům ve školách, k pracujícím lidu, Komunistické straně Československa. Stával se vychovatelem, jednoznačnou autoritou. Nicméně učitelství Stalina bylo spíše symbolické, nežli fyzické. Na své žáky-děti shlížel z třídních podobizen, z obrázků v časopisech, z čítanek. Místo Stalina-učitele zaujímal v přiběžích ze školního prostředí učitel „běžný“, který mohl vůdce zpřítomňovat ve svých promluvách; vyprávěl dětem o velikých stavbách Sovětského svazu, o vyspělosti a údajné velkoleposti tohoto státu a člověka stojícího v jeho čele. V textech byl osobou, která dětem předávala vědomosti nutné pro emocionální přilnutí ke Stalinu-učiteli.

Učitel, který děti seznamoval s nejrůznějšími fakty a tajuplnostmi života, se stával jejich přítelem, spojencem; vztah učitele a školáka působil důvěrně. Učitel byl vzorem, kterému se žák snažil připodobnit, žák se cítil v jeho přítomnosti dobře, vyučující mu byl oporou, byl moudrý a laskavý. Stejně tak byl přítelem (nejen) žáka i Stalin, jehož (méně dokonalým) odrazem, zhmotněním v rámci běžného dne se mohl stát i učitel.

Být vychován Stalinem znamenalo ztotožnit se s režimem, přijmout ho za svůj, být schopen a ochoten se za něj i obětovat, projevit statečnost a neochvějnost, bojovat až do poslední chvíle, nepodlehnout, nevyzradit nic ani v případě mučení (v době války).⁸⁰

S reprezentací Stalina-učitele souvisel i popis jeho dětství, tedy období, ve kterém se měl již výrazně projevat jeho intelekt působící jako nezvyklý, výjimečný. Už v takovémto raném věku Stalin učil, tehdy ne metaforicky (ve smyslu vůdcovství), ale doslova, své spolužáky, kteří nezvládali nějakou látku. Sám zastával roli žáka (a to ještě i později – ve vztahu k Vladimíru Iljiči Leninovi), ale skrze jeho osobnost už začínala prostupovat úloha, podstata učitele, vůdce, která posléze v jeho životě (dle příběhů) převládla.

V jednom z textů se také dozvídáme, že Stalinova matka – Keke Džugašviliová původně chtěla mít ze syna popa, ale posléze si (prý) uvědomila, že se její potomek pro tuto

⁸⁰ Viz např. Vychoval je Stalin. *Pionýrské noviny*, 1952/1953, č. 28, s. 2.

dráhu tolik nehodí, že by bylo lepší, kdyby se stal právě učitelem.⁸¹ On na její přání nepřistoupil, rozhodl se vydat cestou revolucionáře – tím ale nakonec v jistém směru došel i představy své matky, nestal se sice učitelem konkrétních žáků v jedné konkrétní třídě, ale (dle toho, jak je popisován) učitelem pracujících obecně, Stalinem-učitelem, vůdcem.

4.7. Stalin jako přetvořitel přírody

V souvislosti se Stalinem se psalo i o transformaci krajiny, o jejím zužitkování člověkem.⁸² Stalin ve vztahu k přírodě vystupoval jako mocný, jako někdo, kdo umí krajinu přetvořit podle svého, vtisknout jí tvářnost, tak aby byla uchopitelnější, životadárnější, aby se v ní lidem žilo lépe.⁸³

Tak tomu mělo být i v případě přeměny turkmenské pouště Karakum v zavlažovací kanál. Do textů pronikala představa o Stalinovi jakožto moudrém člověku, který může poroučet nejen lidem, ale i samotné přírodě, a to pro dobro těch, kteří v dané oblasti žijí.

Motiv proměny krajiny lidským úsilím neprostupoval skrze časopisy jen v textech o Stalinovi, ale byl mnohem častější. Dalším aktérem v boji proti přírodě se měl stát i Ivan Vladimirovič Mičurin (který byl se Stalinem spojen i skrze metaforu učitele – Mičurin – jako učitel dětí-mičurinců; oba vystupovali v zápasu s krajinou jako tvůrci – Mičurin se stával tvořitelem nových odrůd a Stalin tvořitelem velikých staveb, jako byla ta karakumská), po jehož příkladu se měli v rámci mičurinských kroužků věnovat přetváření krajiny, pěstování rostlin i sami čtenáři. Syrová příroda působila v mičurinském vidění světa totiž nedokonale, bylo třeba ji podle lidských měřítek napravit, zohýbat k vyššímu užitku, přebudovat na úrodný sad. Byla dílnou připravenou k naplnění záměrů člověka obecně – a

⁸¹ BOBIŇSKÁ, Helena. Matka a syn. *Pionýr*, 1953/1954, č. 4, s. 76–77.

⁸² V roce 1948 byl v Sovětském svazu přijat stalinský plán přetvoření přírody, už v roce 1953 se v SSSR ale objevily interní zprávy o neúspěchu tohoto plánu; oficiálně byl odvolán až v roce 1965. Ideologicky se opíral zvláště o mičurinismus a lysenkismus. Po vzoru Sovětského svazu byl tento plán spuštěn i v Československu – a to na podzim roku 1948 (oficiálně se od něj upustilo v roce 1964). V československém prostředí se jednalo o zavádění lesních pásů, budování vodních děl (např. Slapy), výstavbu nových měst (kupř. Havířov) i nových průmyslových závodů zpracovávajících nerostné suroviny či o šlechtitelské pokusy, také byly zakládány Kluby lidových výzkumníků – mičurinců. Viz OLŠÁKOVÁ, Doubravka. Poručíme větru dešti... *Dějiny a současnost*, 2015, č. 2, s. 9; OLŠÁKOVÁ, Doubravka. Stalinský plán přetvoření přírody v Československu. *Dějiny a současnost*, 2015, č. 2, s. 10–14.

⁸³ Viz např. ČERNÝ, Karel. O velkých studnách živé vody. *Mateřidouška*, 1950/1951, č. 4, s. 58–59; MURATOV, Igor. Poslušný déšť. *Mateřidouška*, 1950/1951, č. 4, s. 244; KUGLEROVÁ, Alena. Zlá, nevlídná je Kara-kum. *Mateřidouška*, 1950/1951, č. 16, s. 244.

to i malých mičurinců. Úkolem lidí socialistické společnosti nebylo přírodu jen vysvětlovat a popisovat, ale měli se stát jejími přetvořiteli. Nutné bylo nečekat od ní milost, ale vzít si to, co chceme, co potřebujeme.⁸⁴

Tematika budování, vítězství člověka, využití síly živlů – byla zaštitěna postavou Stalinovou, to Stalin měl stát v popředí všech těchto změn, být hlavním iniciátorem, vrcholkem pyramidy, který uváděl vše do pohybu.

4.8. Stalin jako zemřelý

„Vždy cestu vpřed nám ukazoval.

A teď ta zpráva: „Nežije...“

Ne, nevěříme v její slova,

My víme: Stalin s námi je!

Stalin je v lípě u zahrádky,

je v prvních slovech dítěte,

je v něžném pohlazení matky,

je ve všem krásném na světě.“⁸⁵

Josif Vissarionovič Stalin zemřel 5. března roku 1953. V odezvě na jeho skon se média zaplnila rozsáhlými články, texty, které Stalina oslavovaly; zároveň bylo připomínáno, co měl pro obyvatele Československé republiky znamenat.⁸⁶

Důraz byl kladen na smutek, který měl zachvátit děti i jejich rodiče, na srdcervoucí hoře líčené jako něco neuchopitelného, neskutečného. Pro postavy z časopisů bylo těžké pochopit, nějak myšlenkově pojmut smrt vůdce, který pro ně byl vůbec nejjasnějším symbolem, ztělesněním celého systému.

⁸⁴ K Mičurinovi viz např. STAVINSKÝ, Vladimír. Krása severu. *Jiskry*, 1949/1950, č. 15, s. 232–233; DOMORÁZEK, Prokop. Několik vzpomínek na Mičurinsk. *Pionýr*, 1953/1954, č. 3, s. 62–63; KLEČKA Antonín. Mladým mičurincům. *Pionýrské noviny*, 1951/1952, č. 24, s. 3; STRUMHAUS, Oldřich. Zlatá jablka. *Ohníček*, 1950/1951, č. 16, s. 242–243.

⁸⁵ SVOBODA, Jiří Václav. Dívá se. *Mateřídouška*, 1952/1953, č. 11, s. 164 (úryvek).

⁸⁶ viz tamtéž + např. SVOBODOVÁ, Vlasta. Stalin je s námi. *Ohníček*, 1952/1953, č. 8, s. 162; JARIŠ, Milan. Stalin je život lidí budoucích. *Ohníček*, 1952/1953, č. 8, s. 163.

Dětští hrdinové plakali, cítili vnitřní nejistotu, nutkání něco dělat, nějakým způsobem překlenout tuto (pro ně) nesnadnou a obtížně uchopitelnou životní zkušenost. Jejich smutek připomínal, nabýval podoby truchlení při ztrátě někoho osobně blízkého, někoho velmi důvěrně známého, tedy v tomto případě Stalina-otce.

Smrt vůdce byla pojímána jako nesmírná tíha, jako tíha celého světa padající na ramena mužů, žen, dětí. Bylo to, jako kdyby vše skončilo, vše se zastavilo, ztichly motory, lopaty padaly z rukou. Ve vzduchu se vznášela otázka, co dělat dál a jak pokračovat, pokud vůbec nějak. Ticho bylo hutné.

Texty o Stalinově smrti žal nejen popisovaly, ale často i předpokládaly, že čtenáři budou též obdobně (jako postavy příběhů) naříkat a oplakávat toto úmrtí (některé se i v budoucím čase vyjadřovaly o tom, že zpráva o Stalinově skonu *způsobí* lidem hlubokou bolest).

Konec Stalinova života v sobě implicitně pojímal určitou obavu o zachování systému, o jeho pokračování. Zároveň ale i skýtal prostor pro odhodlání vytrvat a být věrný (režimu). Po prvních momentech šoku se postavy jednotlivých textů začínaly vzpamatovávat a propukala u nich zatvrzelost pokračovat i nadále ve směru, který měl vytyčit Stalin. Zdůrazňována byla nutnost bdělosti, která měla být potřebná pro boj s vnějšími i vnitřními nepřáteli. Semknutí se nyní stalo ještě nezbytnějším. Všichni čtenáři byli bráni jako režimu věrní, neobjevovaly se předpoklady, že by někdo z nich mohl smýšlet jinak, neuznávat názory v časopisech prezentované.

Stalinova smrt se zdála jako něco neskutečného, nemožného – skrze řádky prostupovalo přesvědčení o jeho nesmrtelnosti. Stalinův život po životě se měl odehrávat v srdcích čtenářů, (nejen) oni měli být nositeli jeho odkazu, jeho následovníky.

Cílem obecně bylo vylíčit niterní pouto, kterým měli být čtenáři ke Stalinovi vázáni. Děti vesměs hrály důležitou roli ve smyslu pokračovatelů, těch, kteří režim přemostí do budoucích let; i proto byla tak důležitá jejich ideologická příprava, jejich ztotožnění se s představiteli moci a s režimem jako takovým.

4.9. Stalin jako obraz

Ve „svých“ časopisech se děti mohly setkat i s poměrně značným počtem vyobrazení Josifa Vissarionoviče Stalina, ať už to byly výjevy z jeho dětských let, mládí či dospělosti. Obvyklé byly kresby – černobílé, barevné, ale i fotografie doprovázející jednotlivé příběhy nebo básně. Stalinova podobizna několikrát pronikla i na titulní stranu časopisů.⁸⁷

Tvář Stalina bývala na obrázcích kreslena jako vážná, neroztřesená emocemi – důraz byl kladen na klid a rozvahu, která se zračila na jeho podobiznách a vytvářela dojem nejen autority, ale i stability, bezpečí a pevnosti. Někdy byl zpodobňován s dýmku, z těchto vyobrazení často vyzařoval poklid a vyrovnanost či pokora.

Na obrázcích ze školního prostředí si děti ukazovaly na Stalinův portrét visící na zdi, dívali se *vzhůru* směrem k němu; jindy obraz visel na zdi nad hlavami žáčků, kteří se pilně učili. Stalin se stával všudypřítomnou autoritou.

Stalin byl vyobrazován nejen v uniformě – některé z kreseb (ty, které odkazují k jeho vyhnanství na Sibiři) ho líčily jako ošlehaného dobrodruha, statečného muže schopného si poradit i s nepřízní počasí a přivyknout, přizpůsobit se neblahým podmínkám. Jako muže schopného čehokoli.⁸⁸

Ve vztahu k Leninovi obrázky navozovaly dojem jejich blízkého, důvěrného vztahu, souputnictví. Stalin byl tím, kdo sedával za pracovním stolem vedle Lenina, někým, na koho se Lenin obracel v blízkém rozhovoru, s kým se Lenin radil.⁸⁹

Důležité bylo zpodobnění Stalina v jeho pracovně – zahloubaného, zabraného do své činnosti, intelektuálně dlícího nad námi a naší osudem; pomocí sluchátka, které držel ve své ruce, mohl zavolat kdykoli komukoli – a optat se, jak pokračují práce. Takovéto zpodobnění poukazovalo na Stalinovi připisovanou vševědounost, na jeho domnělou schopnost myslet na každého z „nás“.⁹⁰

⁸⁷ Pro příklad uvádím titulní strany *Mateřídoušky* vyobrazující Stalina: *Mateřídouška*, 1951/1952, č. 8; *Mateřídouška*, 1952/1953, č. 6; *Mateřídouška*, 1952/1953, č. 11.

⁸⁸ Vyobrazení Stalinova vyhnanství u textu: PAVLENKO, Petr. Věrnost slovu. *Mateřídouška*, 1952/1953, č. 11, s. 167; PAVLENKO, Petr. Věrnost slovu. *Ohníček*, 1950/1951, č. 8, s. 120.

⁸⁹ Viz obrázek u textu: O velkém přátelství. *Pionýrské noviny*, 1952/1953, č. 4, s. 2.

⁹⁰ Např. u článku: JUREZANSKIJ, Vladimir. Přemožení řeky. *Ohníček*, 1952/1953, č. 10, s. 182.

Stalin-dítě byl vyobrazován taktéž jako hloubavý, zabraný do četby, někdy i sedící za pracovním stolem s pohledem upřeným v zamyšleném výrazu do dále – už tehdy měl být pracovitý; působil dojmem malého vzdělance.⁹¹ Jindy se setkáváme s kresbami, které ukazují Stalina-Sosa v autoritativní roli, jako někoho schopného prosadit si svou, stát se tím, kdo vede ostatní – a pomáhá jim.

Stalin-vůdce býval na kresbách a fotkách vyobrazován i s malými, rozradostněnými dětmi, které se těšily ze Stalinovy přívětivě působící přítomnosti. Přinášely Stalinovi-otci květiny, vesele ho obklopovaly, objímaly, vrhaly se mu kolem krku. Zbožňovaly ho.

4.10. Stalin: závěr

Hlavním záměrem textů bylo vytvoření emocionální afinity, vřelého vztahu čtenáře-dítěte k osobnosti Josifa Vissarionoviče Stalina. Obecným znakem těchto krátkých próz i básní byla nekonkrétnost – Stalinovy vlastnosti byly popsány jen povšechně, každé dítě si mohlo do své představy o Stalinovi vtisknout určité vlastní povahové preference, pojmout Stalina jako někoho známého ze svého okolí (otce, učitele). Obraz Stalina neměl hloubku, psychologičnost, Stalin byl líčen jen v určitých obecně pozitivních přívlastcích, tak aby jeho osobnost mohla působit v jistém směru nedostižně a sloužit i jako jistý vzor.

Stalin v rámci prozaických textů žánrově pronikal i do pohádek, tedy příběhů blízkých i velmi malým dětem. V takovýchto vypravováních v podstatě zaujímal roli, místo pohádkové postavičky, pohádkového hrdiny. Vystupoval v nich jako osoba přemoudrá, jako rádce, někdo vševědoucí, děd Vševěd.

Častá byla epika psaná formou vyprávění nějaké osoby, člověka – který popisoval např. své dojmy ze setkání se Stalinem, vzpomínky na Stalina, to, co pro něj Stalin znamenal, kým pro tuto osobu Stalin byl. Takovéto texty navozovaly pocit důvěryhodnosti – smyšlené hlavní postavy těchto próz sdělovaly své osobní zkušenosti, svá svědectví. Kromě toho se děti mohly setkat i s různými výzvami k činnosti, kupř. při příležitosti Stalinových

⁹¹ Viz např. obrázek doprovázející příběh: BOBIŇSKÁ, Helena. Matka a syn. *Pionýr*, 1953/1954, č. 4, s. 77.

narozenin, s různými pobídkami, jak se na Stalinovy narozeniny připravit, jaký dárek mu poslat.

Situované významy, které Stalin zaujímal (dělník, učitel, otec, žák), Stalina zároveň přibližovaly i vzdalovaly těmto postavám z lidu. Daným postavám byl prostřednictvím těchto významů připodobňován, ale působil zde i prvek distance – vždy to byl Stalin, kdo stál nad nimi, kdo vše řídil, kdo byl oním vrcholkem pyramidy. Činy jedinců ze Sovětského svazu i z Československa zdvihaly slávu nejen vlastní, ale především tu Stalinovu – skrze případné úspěchy úderníků, stavitelů, vojáků Rudé armády, mičurinců a pionýrů rostla i sláva vůdce, který spočíval na vrcholu *všeho*. A tento moment nemohla v dobovém pojetí zeslabit, zničit ani Stalinova smrt – jeho odkaz měl být *věčný*. Důležitou roli v trvání úcty ke Stalinovi, který ztělesňoval nastolený režim, měla hrát právě i nastupující generace.

5. Klement Gottwald

O Klementu Gottwaldovi se psalo především v listopadových číslech periodik – a to v souvislosti s jeho narozeninami.⁹² V časopisech byly dále texty o Gottwaldovi otiskovány ve velké míře v souvislosti s výročími únorového převratu. V březnu roku 1953, tedy v reakci na Gottwaldovu smrt,⁹³ byly časopisy doslova zaplaveny články a básněmi, které pojednávaly o jeho osobě, Gottwalda připomínaly a velebily. V následujících letech se také publikovaly texty oslavného charakteru týkající se tohoto prezidenta, a to při příležitosti výročí jeho skonu.

Nicméně i v dalších měsících roku se občasně vyskytly příspěvky týkající se Gottwalda, obecně by se dalo říci, že různé pasáže pojednávající nějakým způsobem o Gottwaldovi se v časopisech objevovaly v poměrně hojném počtu.

5.1. Gottwald a vztah k němu

„Božena Kdýrová řekla, že si nebude umývat tvář, na kterou dostala pusou od pana presidenta, aby ji nesetřela.“⁹⁴

Časopisy se snažily prostřednictvím textů o Klementu Gottwaldovi (podobně jako v případě Stalina) vyvolat kladný citový vztah dětí k této osobnosti. Články o něm pojednávaly jen pozitivním způsobem, býval v nich všemožnými způsoby opěvován. Poměrně často se čtenáři mohli setkat s příspěvky, které vyprávěly o dětech (nebo měly být dokonce dětmi posílány do redakce) v souvislosti s jejich údajnou láskou ke Gottwaldovi, poskytovaly tedy návod jak se k tomuto „prvnímu dělnickému prezidentovi“ vztahovat, jakým způsobem jeho osobnost hodnotit a jak na ni hledět (resp. jak k ní vzhlížet).

Klement Gottwald měl být hodný, jeho blízkost činila dětem (ale i rolníkům, dělníkům, rodičům apod.) radost. Jeho úsměv je těšil, veselily se v jeho přítomnosti. Byl pro ně především ztělesněním republiky, režimu, o kterém měly smýšlet pouze příznivě, přátelsky.

⁹² Narodil se 23. listopadu 1896.

⁹³ Zemřel 14. března 1953, jen několik dnů po smrti Stalina (ten skončil 5. března).

⁹⁴ Byli jsme u pana presidenta na tribuně. *Ohníček*, 1950/1951, č. 23, s. 354.

Děti s panem prezidentem toužily komunikovat, psát mu dopisy, také bylo často připomínáno, že se mají učit pro radost Klementa Gottwalda, tedy že mají projevovat píli ve své „práci“ – ve škole. I děti samotné toužily po samých jedničkách – pro radost v očích Gottwaldových.⁹⁵ Navštěvovaly výstavu darů k jeho narozeninám, a ta jim ukazovala, jak moc mají lidé nejen v Československé republice, ale i v dalších státech (většinou východního bloku) Gottwalda rádi. Čtenáři měli cítit potěchu z údajné lásky, se kterou byly tyto předměty vyrobeny.⁹⁶ Gottwald působil jako někdo, kdo jim měl být velmi blízký. Tento vztah se líčil jako něco samozřejmého, nikde se neobjevoval ani náznak zpochybnění, že by kdokoli mohl Gottwalda vnímat jinak, pojímat ho ve své mysli (a ve svém srdci) odlišně, tedy neutrálně nebo negativně (až případně na nepřátele-kapitalisty). Kladné emoční pouto ke Gottwaldovi mělo být společné pro všechny poctivé lidi.⁹⁷

Tato blízkost, kterou měli čtenáři cítit ke svému prezidentovi, připomínala vztah k nějakému příbuznému, např. k otci, což byla i jedna z metafor vázající se k osobě Klementa Gottwalda (ale i Stalina).

Vedení Gottwaldovo bylo údajně moudré a starostlivé, prezident měl být laskavý a dobrácký, ale zároveň i obdivuhodný, velkolepý, jeho přítomnost někdy budila i nervozitu, která ale nicméně rychle opadala po poznání toho, že je Gottwald nepovýšený, dobrosrdečný, prostý. Jeho majestátnost spočívala v jeho lidskosti a přirozenosti, v jeho dělnickém původu, díky kterému mohl svému lidu tak rozumět.⁹⁸

Tak jako měl Gottwald myslet na svůj lid, starat a zajímat se o něj, tak obdobně měli rolníci, dělníci, učitelé, žáci a další myslet na Klementa Gottwalda, který byl prý pro všechny velmi důležitou osobou, ke které se vztahovali, přemýšleli o ní i o tom, jak jí udělat radost, jak ji potěšit.⁹⁹

⁹⁵ Viz např. SVOBODA, Jiří Václav. Pro radost! *Mateřídouška*, 1951/1952, č. 6, s. 83.

⁹⁶ Viz např. Na výstavce darů, *Pionýrské noviny*, 1951/1952, č. 30, s. 1.; KNOTOVÁ, Eliška. Beseda Pionýrských novin o mládí soudruha Klementa Gottwalda. *Pionýrské noviny*, 1952/1953, č. 3, s. 1.

⁹⁷ Tedy ten, kdo by ho vnímal odlišně, musel být dozajista nepřítelem režimu.

⁹⁸ Viz např. MAREK, Jiří. President a havíř. *Ohníček*, 1952/1953, č. 9, s. 174–175.

⁹⁹ Potěšit se Klement Gottwald dal především budovatelským úsilím (v případě školáků píli při učení).

5.2. Gottwald jako žák

Klement Gottwald se narodil 23. listopadu 1896 v Dědicích u Vyškova.¹⁰⁰ Jeho dětství bylo v časopisech pojímáno jako těžké, pocházel z chudých, ba nuzných poměrů. Gottwaldův nemanželský původ zůstal čtenářům skryt, zatajen. Do popředí se dostávalo jeho úsilí o studium, resp. vášeň pro knihy. Jako dítě měl často pozorovat při práci pantátu Bezszlezena, ke kterému dala matka malého Klementa na výchovu, jelikož se musela dřít a neměla na syna čas. Malý Klement obdivoval svého opatrovníka, živě se zajímal o jeho ševcovskou činnost; na základě rozhovorů s pantátou Bezszlezenem u Klementa propukla touha po čtení, chtěl toho znát také tolik, co pantáta. Klement byl líčen jako v podstatě nadané dítě, měl být jedním z nejlepších žáků. Také své intelektuálně slabší kamarády doučoval, pomáhal jim. Byl tím, kdo vedl partu, ostatní ho respektovali (až na syna sedlákova, který se povyšoval nad chudé; kvůli jeho nadutosti se s ním měl Klement poprat, hájit svou čest). Také se choval odvážně, byl schopen se postarat o ostatní.¹⁰¹

Návratem k matce skončila část Gottwaldova dětství, která byla líčena jako v podstatě idylická, od té doby měl vždy celé odpoledne pomáhat v matčině domácnosti a na poli. Klementův prospěch byl i přes to bezproblémový, pamatoval si ze školy podstatné údaje. Nad spolužáky měl vynikat i čistou povahou, nelhal, nekradl.

Ve dvanácti letech ho matka odvezla do Vídně k truhláři, u kterého se vyučil. I zde se neustále snažil sebevzdělávat, ale mistr to prý viděl nerad a zakázal Klementovi svítit si lampičkou či svíčkou. Zvídavý Klement i tak našel způsob, jak si po večerech číst v knihách – údajně si vždy stoupl na chodník pod lucernu.¹⁰²

Určitý symbolický náznak hierarchie Stalin – Gottwald by se dal v textech najít už ve formě popisu jejich dětství. Klement v porovnání se Sosem v textech nevystupoval jako *nejchytřejší* žák, ale pouze jako *jeden* z intelektuálně nejschopnějších (ač měli oba hořet touhou po vzdělání). I Klementova autorita v dětském kolektivu byla o poznání menší – na

¹⁰⁰ Dnes tvoří Dědice součást města Vyškova.

¹⁰¹ K pobytu u Bezszlezenových a ke Gottwaldovu dětství obecně viz např. PLEVA, Josef Věromír. Náš pan prezident – náš vzor. *Mateřídouška*, 1951/1952, č. 5, s. 66–68; NEČÁSEK, František. O dětství Klementa Gottwalda. *Mateřídouška*, 1952/1953, č. 12, s. 170; Děťství pana presidenta. *Ohníček*, 1951/1952, č. 6, s. 88; HAVEL, Jiří a SOVÁK, Pravoslav. Pomoc kamarádovi. *Ohníček*, 1952/1953, č. 10, s. 186.

¹⁰² ČERNÁ, Alena. Co se mi nejvíc líbí z vyprávění o panu prezidentovi? *Mateřídouška*, 1951/1952, č. 4, s. 62.

Sosa by si netroufl nikdo, zatímco Klement se musel vyrovnávat s nadutostí sedlákovy syna. Oba pocházeli z chudých poměrů – nicméně v příbězích o Sosovi se v podstatě nedozvídáme nic o tom, že by musel nějakým způsobem jako dítě pracovat – i jeho studijní zaměření bylo nemanuální – navštěvoval kněžský seminář, kdežto Klementa dala matka na učení se řemeslu.

Obdobně jako Stalin představoval Gottwald-dítě vzor pro jednání dětí, pro jejich učební kázeň. Jeho osobnost, tak jak byla v časopisech líčena, zastávala pozici někoho hodného následování – dobře se učit, nekrást, mluvit pravdu, pomáhat spolužákům, být nebojácny. Gottwald i Stalin byli v prozaických i lyrických textech nazýváni učiteli, jako malí pomáhali se školní látkou méně zdatným kamarádům – a v dospělosti nabyly jejich osoby formy učitelů *nás všech*, formy vůdcovství, ukazatelů směru, lodivodů, kormidelníků. Sám Gottwald-dospělý nicméně ve vztahu ke Stalinovi (a Leninovi) zastával pozici žáka, tedy někoho podřízeného.

Gottwald-učitel žákům radil, aby se učili poctivě a svědomitě, uskutečnili své sny a naděje – a to pro republiku – ta totiž potřebuje lidi, kteří něco umí. Mít dobré známky ve škole – to byla práce dětí, žáků.

Klement Gottwald měl už jako malý pochopit, jak těžký je životní úděl chudých, již v raném věku (dle textů) poznat, jak jsou dělníci vykořisťováni – a proto se rozhodl svůj život zasvětit práci pro nuzné, nebohaté.¹⁰³

5.3. Gottwald a únor roku 1948

Únor 1948 byl líčen jako klíčový zlom ve vývoji Československa, doba, která po něm nastala, byla v textech charakterizována jako mnohem příznivější než předchozí období vývoje státu. Doba po tzv. Vítězném únoru měla být šťastná, plná dostatku.¹⁰⁴ Postavy jednotlivých příběhů hodnotily svou současnost ryze kladně, s novým režimem bez jakýchkoli pochybností souhlasily; jejich rozhovory o Klementu Gottwaldovi a jeho roli

¹⁰³ Viz např. KRAUTMANOVÁ, Jarmila. Náš pan president. *Ohniček*, 1952/1953, č. 3, s. 56. Takovéto pasáže se snažily vytvořit dojem, že byl Klement Gottwald již od mládí, tedy od jakživa „vyspělý“ v otázce pomoci chudým, tím v podstatě i předurčený ke své (politické) dráze.

¹⁰⁴ Naproti tomu bylo období první republiky hodnoceno kontrastně – jako těžké, neradostné, plné chudoby.

během února 1948 se často odehrávaly v prostředí domova, mezi rodiči a dětmi či mezi starším a mladším sourozencem, tvořily součást rodinné idyly, radostných rozhovorů o změnách, které s sebou měl socialismus přinést. Vyprávění o únorových událostech bylo čtenářům tedy představováno jako součást domácí sféry, každodennosti, tyto události byly pojímány jako něco, co by i je, čtenáře, mělo zajímat, co by pro ně mělo být podstatné, zajímavé; dětští hrdinové se v příbězích často sami ptali a dožadovali se vypravování o tom, k čemu tehdy došlo.¹⁰⁵ Únoru 1948 byla připisována role, jejíž pozitivita nebyla nikým z „našeho“ světa „pocitivých“ lidí zpochybňována.¹⁰⁶

Vzhledem ke Gottwaldovi se dostávají do popředí informace, že to byl právě on, kdo zastával vůdčí roli během února 1948, tudíž měl v kontextu rétoriky jednotlivých článků připadnout vděk čtenářů (za život, který má teď být už jen blažený) především jemu. Klement Gottwald sám do jisté míry tyto události symbolizoval.

5.4. Gottwald a Stalin

Gottwald byl ve vztahu ke Stalinovi (ale i k Leninovi) pojímán jako žák, následovník. Gottwald sám Stalina ctil, měl ho mít rád.¹⁰⁷ Jak již bylo napsáno výše, v příbězích o dětství Klementa a raných letech Sosova života lze vidět rozdíly v tom, jak byla líčena jejich inteligence a schopnosti (jeden z nejchytřejších x ten nejchytřejší), tyto nuance staví v rámci hierarchického uspořádání Stalina nad Klementa Gottwalda. V textech zaměřujících se na dospělost těchto aktérů byl jejich vzájemný vztah idylický, přátelský, bez nějakých rozporů či neshod. Metaforicky byly jejich postavy provázány i skrze atribut dýmky, který byl společný oběma těmto mužům.

¹⁰⁵ Viz např. MACHÁČEK, Miroslav. Táta vzpomíná... *Jiskry*, 1949/1950, č. 12, s. 184–185; JIROSKOVÁ, Lucie. Obraz pana presidenta. *Mateřídouška*, 1951/1952, č. 12, s. 178; TUČKOVÁ, Anna. Jak to bylo v únoru. *Ohníček*, 1952/1953, č. 7, s. 147.

¹⁰⁶ V časopisech byly samozřejmě i texty, které popisovaly svět (režim) na Západě – tento svět měl být obecně nepřátelský (až na některé pracující ze Západu, kteří měli cítit sympatie k „našemu“ režimu). Nicméně případné „hlasy“ lidí ze Západu, které se v textech ozývaly, byly vždy orámovány tak, aby bylo jasné, že ten „správný“ režim je jedině ten „náš“. Články o životě na Západě sloužily k dehonestaci západního světa – a tím i k jednoznačnému ukázání toho, který režim je ten správný, jejich funkcí tedy nebylo ukázat na nějaké jiné názory či postoje, které by si čtenář mohl vybrat.

¹⁰⁷ Viz např. ČERNÁ, Alena. Co se mi nejvíc líbí na panu prezidentovi? *Mateřídouška*, 1951/1952, č. 4, s. 62.

V rámci líčení smrti těchto dvou osobností se čtenáři mohli setkat i s tím, že Gottwaldův skon byl pojímán jako projev věrnosti Stalinovi; Gottwald a Stalin k sobě měli nerozlučně patřit.¹⁰⁸

5.5. Gottwald jako hospodář

„Nejvíc ze všech má on práce
pro mír, pro nás, naši vlast.
Jako sadař na zahrádce,
Kde je stromkem každý z nás.“¹⁰⁹

Klement Gottwald byl nejen nejlepším dělníkem či vojákem (jakožto nejvyšší velitel armády) v republice, ale i tím nejschopnějším horníkem.¹¹⁰ Především ale zaujímal metaforickou pozici hospodáře, tedy někoho, kdo bdí nad naším životem, kdo se zajímá o naše dobro. Byl tím, kdo *obhospodařoval* republiku. Jeho úpěnlivé nasazení nekončilo ani se západem slunce, vždy vypjatě dumal až do pozdní noci nad možnými zlepšeními. Celý stát spočíval pod jeho dohledem, pod jeho moudrým okem. To on byl tím, kdo všechno řídí, kdo stojí v čele *nás všech*. V jeho mysli měl každý svůj prostor; Gottwald působil vševědoucím a starostlivým dojmem. Ve své pracovitosti mohl taktéž zaujímat pozici vzoru, někoho, ke komu bychom se měli přiblížit skrze své výkony ve škole (v případě čtenářů dětských časopisů) či v práci.

5.6. Gottwald a Lánská akce

I v souvislosti s tzv. Lánskou akcí¹¹¹ na stránky časopisů pronikaly různé příběhy ze života horníků, hornických učňů a také básně, které jejich povolání opěvovaly. Gottwald,

¹⁰⁸ Viz např. KOHOUT, Pavel. Píseň o setkání. *Ohníček*, 1954/1955, č. 7, s. 2.

¹⁰⁹ SVOBODA, Jiří Václav. Okno. *Ohníček*, 1952/1953, č. 2, s. 37 (úryvek).

¹¹⁰ Nejlepší uvítání. *Mateřídouška*, 1951/1952, č. 6, s. 83–86.

¹¹¹ Lánská akce byla rozsáhlá náborová kampaň do hornických učilišť, která proběhla na přelomu čtyřicátých a padesátých let. Docházelo k agitacím horníků a hornických učňů ve školách, v poradnách pro volbu povolání apod. Také byly pořádány zájezdy žáků s rodiči do hornických učilišť. Tematika hornictví, těžby uhlí se tak dostávala do popředí i v rámci dětské literatury. Viz též Lánská akce. In: KNAPÍK, Jiří, FRANC, Martin a kol. *Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948–1967*, s. 493–494.

který tuto akci vyhlásil, byl (metaforicky) prezentován jako vůbec nejlepší horník v republice.¹¹² Texty se snažily ukázat pozitivní, vřelý vztah Klementa Gottwalda k hornictví a učňům (pozval si je k sobě do Lán) a vylíčit tuto profesi jako lákavou, v podstatě prestižní, idealizovaly ji a pokoušely se děti přesvědčit, aby se daly na vyučení v tomto oboru. Časté byly příběhy, které ukazovaly, jak si učni spokojeně žijí, jaké mají hezké internáty a kterými zálibami se zabírají odpoledne, když jim skončí škola či praxe v dole.¹¹³ Gottwald hrál roli někoho, kdo svým zájmem o toto povolání v podstatě posvědčoval a vyzdvihoval jeho význam, i z toho hlediska, že sám Gottwald zastával pozici dětmi milované osoby, tudíž právě jeho angažovanost v oblasti hornictví měla být pro čtenáře klíčová, návodná.¹¹⁴

Kromě symboliky havíře se Gottwalda týkalo i označení dělníka; byl nazýván prvním dělnickým presidentem na Hradě. Pocházel z nuzných poměrů – i díky tomu měl být tedy blízký pracujícím, rozumět jejich problémům a životu.

5.7. Gottwald a jeho smrt

„Jako by umřel tatínek,
tak smutno, smutno je mi,
i ptáci zpívat přestali
po celé naší zemi.“¹¹⁵

Gottwaldův skon byl popisován jako tragická, srdcervoucí událost, která zasáhla každého přímo v jeho nitru. Stala se důvodem k dalekosáhlému truchlení a oplakávání – které bylo zesíleno ještě tím, že před několika dny odešel Stalin. Toto hořekování připomínalo (obdobně jako v případě Stalina) ztrátu někoho osobně velmi blízkého, smutek

¹¹² Gottwald sám nikdy nebyl zaměstnán jako havíř, nicméně na rovině vůdcovství stál v čele všech, tedy i horníků.

¹¹³ Viz např. BUDINSKÝ, Karel. Den hornického učně. *Ohniček*, 1950/1951, č. 13, s. 198; MATYS, Stanislav. Moje dojmy z hornictví. *Ohniček*, 1951/1952, č. 15, s. 231.

¹¹⁴ Kampaň se zaměřovala i na dívky.

¹¹⁵ SYROVÁTKA, Oldřich. Jako by umřel tatínek. *Mateřídouška*, 1952/1953, č. 12, s. 170 (úryvek).

hrdinů jednotlivých příběhů a básní (i žal, který byl předpokládán u čtenářů) vytvářel dojem oddaného citu ke Gottwaldovi.¹¹⁶

Skladba textů se podobala těm o smrti Stalina – po počáteční emoční ráně a šoku se v mysli recipientů článků měla probudit zatvrzelost, která by přemostila toto těžké období. Nebylo možné se zdržovat pláčem a usnadnit tím situaci nepříteli. Byla nutná pevnost a také odhodlání, tvrdost.

Do popředí vystupovala Gottwaldova role věčného vzoru, velitele, jehož odkazu musíme být věrni, a také Gottwaldovo otcovství – byl pojímán jako táta, otec celé země, což bylo přirovnání eskalující žal – navozovalo blízkost mezi čtenářem a Gottwaldem a postavu vůdce posouvalo na rovinu někoho lidského, představitelného, důvěrně známého. Zároveň i ukazovalo, jak si vlastně představit jeho smrt – jako skon vlastního otce.

Důležité bylo, aby se čtenáři ztotožnili s režimem (skrze jeho symbol – Gottwalda) a zůstali mu věrni. Do periodik okrajově pronikaly i články, které se zabíraly popisem mauzolea – rakve, která ležela na katafalku, těla prezidentova, zdůrazňován byl opět žádoucí vztah ke Gottwaldovi, tj. žáci na něj bez jakýchkoliv rozdílů pohlíželi s láskou, i po roce, dvou v nich vzpomínka na jeho smrt vyvolávala zármutek.¹¹⁷

5.8. Gottwald: závěr

Hlavním cílem textů o Gottwaldovi bylo stejně jako v případě Stalina vytvořit mezi čtenáři a jejich představou Gottwalda-vůdce blízký emoční, ba až láskyplný vztah, pozdvihnout Gottwaldův význam. Osobnost prezidenta byla načrtnuta též jen v některých základních (a to čistě) pozitivních rysech, jakékoliv charakteristiky, které by se daly považovat za záporné (nebo které by neseděly do zjednodušeného Gottwaldova pojetí), se

¹¹⁶ Ke Gottwaldově smrti viz např. KOHOUT, Pavel. Za Gottwalda a Stalina vpřed! *Ohníček*, 1952/1953, č. 9, str. 172; KOHOUT, Pavel. Píseň o setkání. *Ohníček*, 1954/1955, č. 7, s. 2; Všemmu pracujícímu lidu Československa! *Pionýrské noviny*, 1952/1953, č. 29, s. 1; PUJMANOVÁ, Marie. Věrný byl soudruh Gottwald. *Práce pionýrů*, 1952/1953, č. 8.

¹¹⁷ DLOUHÁ, Jana. Setkání. *Pionýrské noviny*, 1954, č. 1–2, s. 2; ŠAVRDA, Jaromír. V mauzoleu. *Pionýrské noviny*, 1955, č. 10, s. 1.

vypouštěly, nezmiňovaly se.¹¹⁸ Kromě nemanželského původu se nehovořilo např. o jeho působení v československé armádě, o problémech s alkoholem nebo o Gottwaldově venerickém onemocnění (což je ovšem vzhledem k věku čtenářů pochopitelné, Gottwald sám se za tuto nemoc pravděpodobně styděl, nechtěl, aby se o ní vědělo na veřejnosti; obdobně byl skrýván i jeho alkoholismus). V souvislosti se vztahem mezi Stalinem a Gottwaldem jistě stojí za zmínku, že se první dělnický prezident patrně kremelského vůdce obával, jejich družba rozhodně nebyla tak bezrozporná.¹¹⁹ Stejně tak ani únorové události nebyly mezi lidmi přijaty tak jednoznačně pozitivně. Texty měly (kromě vytváření citové vazby) funkci přesvědčovací – poskytnout čtenářům určitou jednu interpretaci světa a pro toto ztvárnění forem lidského života a společnosti je i získat, učinit z nich poslušné režimu.

Vylíčení Gottwaldova dětství sloužilo především jako způsob, jak ukázat nějaký vzor, kterému se měl recipient textu snažit připodobňovat – mít dobré známky ve škole, být hodný a čestný, nelhat, nekrást, pomáhat ostatním. V souvislosti s tím bylo také zdůrazňováno, že takovéto jednání žáků Gottwalda potěší. Děti měly na pana prezidenta myslet nejen během plnění svých školních povinností, ale i doma, kde si o Gottwaldovi měly povídat s rodiči, sourozenci, také se předpokládalo, že se budou připravovat na jeho narozeniny a oplakávat prezidentův skon.

V časopisech byly otiskovány různé povídky, příběhy, ale i básně, které se tematicky Gottwalda dotýkaly. Jeho osobnost byla vyzdvihována jako v podstatě ta nejlepší v Československu – v Gottwaldově postavě se měly snoubit ty nejlepší charakteristiky dělníka, havíře, učitele, otce, velitele. Byl tím, kdo *osvětloval* život obyvatel republiky.¹²⁰

¹¹⁸ Působil v podstatě umělým dojmem, nerealisticky, ploše. Jeho pojetí bylo z hlediska povahy relativně prázdné, čtenář si do něj mohl promítnout charakter známých osob, které vnímal pozitivně a jejichž pozici Gottwald metaforicky zastával – učitel, otec, horník, žák, hospodář, dělník.

¹¹⁹ KAPLAN, Karel a Pavel KOSATÍK. *Gottwaldovi muži*, s. 54–61.

¹²⁰ Metaforika světla byla důležitá nejen v případě Stalina a Lenina, ale i Klementa Gottwalda, v jehož případě se čtenáři mohli setkat s líčením světla, které se linulo z okna na Hradě i dlouho po skončení dne. V době, kdy již děti spaly, prezident v podání dobových textů pilně pracoval, jako moudrý hospodář se nakláněl nad plány. Obdobně se daly nalézt podobné charakteristiky i v případě Stalina, jehož kremelské okno taktéž svítilo do temné noci – a Stalin se též u svého stolu horlivě a zasvěceně věnoval státnické činnosti. Světlo hrálo důležitou roli i z hlediska Gottwaldova čtenářského úsilí – ve Vídni si četl pod lampou – její svit tedy umožňoval jeho vzdělání, osvětlení.

6. Vladimir Iljič Lenin

V dětských časopisech byla Vladimíru Iljiči Leninovi věnována pozornost především v souvislosti s výročí Velké říjnové socialistické revoluce a také ve spojitosti s připomínáním Leninova úmrtí.¹²¹ V porovnání se Stalinem a Gottwaldem pasáže o Leninovi zaujímaly mnohem menší prostor, vystupoval v daleko méně textech.

6.1. Lenin a vztah k němu

Význam Leninovy osobnosti byl spojován hlavně s revolucí, která se vyzdvihovala jako výrazný přelom na cestě k lepšímu životu pracujících. Skrze vztah k revoluci se zrcadlil i přístup k Leninovi, který při ní měl společně se Stalinem hrát vůdčí úlohu. Spoluprací s Leninem (ostatní osobnosti se opomíjí), byla zvýrazňována revoluční role Stalinova, jakožto Leninův věrný druh (před revolucí i po ní) se právě Stalin měl stát Leninovým nástupcem.¹²²

Lenin-vůdce obecně představoval ztělesnění negace prakticky všech záporných vlastností (obdobně jako Stalin či Gottwald). Měl vždy mluvit pravdu, být soucitný, lidský, pracovitý, pečlivý, pilný, inteligentní, starostlivý vzhledem k rolníkům a dělníkům, oblíbený, prostý a skromný. V rámci takovýchto charakteristik se stával vzorem vhodným následování. I povahové rysy, které by se daly chápat nepříznivě, byly líčeny v podstatě bezrozporně vzhledem k celkovému pozitivnímu vyznění Leninovy osoby (byl špatný lovec = dokázal projevit soucit nad liškou v ohromení z její krásy, Lenin-dítě zlomil pravítko a přišel to drzým způsobem oznámit své sestře = byl pravdomluvný, jeho chytrost často nabývající podoby vykutálenosti a mazanosti mu pomáhala přelstít nepřátele). Leninova osobnost byla tedy opět pojata až plochým způsobem, revoluční myšlenky a vnímavost k sociální problematice v něm údajně měly klíčit již od dětství.¹²³

¹²¹ Zemřel 21. ledna 1924.

¹²² Navzdory tzv. Leninově závěti, ve které Lenin před Stalinem varoval. Texty v časopisech usilovaly o legitimizaci Stalinova postavení na základě toho, že vztah mezi Stalinem a Leninem popisovaly jako jednoznačně kladný, přátelský; Stalin byl líčen jako Leninův nejlepší žák, tudíž měl být i jeho nejlepším nástupcem, pokračovatelem. Pro tento účel bylo ale nutné i výrazně velebit samotného Lenina.

¹²³ Malý Lenin jistě nezažil chudobu či nedostatek; narodil se do šlechtické rodiny. S revoluční činností začal více sympatizovat až po smrti svého staršího bratra Alexandra.

Vladimira Iljiče Lenina měly všechny děti rády, a pokud se jim poštěstilo se s ním osobně setkat, tak se velmi těšily z jeho přítomnosti. Sám Lenin se stával předlohou pro jejich chování. Žáci o něm rádi psali, chtěli oslavovat jeho význam, ve svém volném čase si o něm četli. Obdiv k Leninovi nicméně necítily jen děti, ale i dělníci, rolníci, pracující obecně – a to nejen ti ze Sovětského svazu a Československa,¹²⁴ ale lidé celého světa. Někdy Lenin zaujímal až pozici modly, nadlidské, niterně uctívané bytosti.¹²⁵ Jiný vztah než zbožňování a pojmání Lenina jako ideálu hodného následování, ani nebyl (pro čestného pracujícího, tedy věrného režimu) možný.

6.2. Lenin jako dítě (Volod'a)

Značný prostor byl kromě revoluce samotné věnován popisu Leninova dětství.¹²⁶ Důraz se kladl na Volod'ovy schopnosti ve škole, na jeho dobré známky, píli a čtenářský zápal. I přes jeho žákovskou svědomitost se měl v domácím prostředí projevovat jako nezbeda, neposedné, živé dítě. Nicméně i navzdory tomu byl Lenin-dítě celkově pojmán jako vzor hodný následování (především z hlediska jeho žákovské svědomitosti), určitá negativa, zlobivost, která byla načrtávána, vyznívala ve výsledku spíše jako veselá „klukovská“ povaha (nežli jako přehnaný vzdor vůči rodičům, nesoucitnost k sourozencům apod.), působil tak sympatičtěji a uvěřitelněji, často i odvážně.¹²⁷

Studoval na gymnáziu, mezi spolužáky byl prý oblíbený, sám měl být nejlepším studentem ve třídě. Nejvíce ho bavila latina, dějepis, zeměpis, díla klasiků. Také prý pomáhal při učení svým méně zdatným spolužákům. Po maturitě se dále vzdělával na kazaňské univerzitě, čtenáři periodik se mohli dozvědět i to, že byl vyloučen pro účast na studentských bouřích. Naopak informace např. o finanční situaci jeho rodiny¹²⁸ či o neruských předcích nebyly zmiňovány.

¹²⁴ Ve většině periodik se příliš nepsalo o ostatních státech východního bloku, určitý prostor jim ale věnovaly Pionýrské noviny.

¹²⁵ V tomto ohledu je zajímavý příběh o slepci, který se touží dotknout Leninovy sochy („vidět“ Lenina) na Světové výstavě v Paříži. Viz KONONOV, Alexandr. Leninova socha. *Ohníček*, 1954/1955, č. 8, s. 2.

¹²⁶ K Leninovu dětství viz např. ULJANOVÁ, Anna Iljična. Leninova dětská léta. *Ohníček*, 1952/1953, č. 3, s. 52–53; ULJANOVÁ, Anna Iljična. Mnoho zájmů. *Pionýrské noviny*, 1952/1953, č. 21, s. 4; GREGOR, Vladimír. V muzeu V. I. Lenina. *Pionýrské noviny*, 1952/1953, č. 8, s. 2.

¹²⁷ Naproti tomu se Stalin-dítě prezentoval jako dokonalejší, disciplinovanější, Stalin (ale i Gottwald) měl působit daleko více nadpozemským dojmem (to oni byli nyní těmi „hlavními“ vůdci), nežli Lenin, který byl již po smrti.

¹²⁸ Mohli si např. dovolit zaměstnávat služebnictvo – chůvu, zahradníka, kuchařku.

6.3. Lenin jako Slunce

„Jak Slunko Lenin
vychází z dějin,
čekaný odevšad.“¹²⁹

Metaforika světla byla pro zpodobnění vůdců velmi důležitá. Slunce, které vychází, představuje vždy určitý nový počátek – tuto pozici měla zastávat i revoluce, proto pro ni byla tato symbolika užívána poměrně často. Takovéto zpodobnění revoluce přecházelo i na její aktéry, vůdce, kteří ji měli ztělesňovat – tedy na Lenina a Stalina. Slunce-vůdce pak vyzařovalo životadárné paprsky do celého světa – a režim se šířil. Zároveň toto světelné přirovnání navozovalo i dojem jisté stálosti, pevnosti, nezničitelnosti.

Lenin rozžal revoluční oheň, přinesl světlo – a sám i tuto záři, která pohltila temno předchozích věků, představoval. To on byl onou jitřenkou, rudou hvězdou, Sluncem, revolucí.

6.4. Lenin a mauzoleum

„A ne tak dávno,
To v Gorkách k domu
zástupy milionů
poslední sbohem
dát Ti chodily...
Však nenechals je samy...“¹³⁰

V souvislosti s líčením Leninovy smrti byl vyzdvihován smutek, hluboký žal pracujících. Na Rudém náměstí u kremelské zdi se na Leninovu památku vystavělo mauzoleum, do něhož bylo ve skleněné rakvi uloženo Leninovo tělo. Tato stavba se pak stala

Texty se naopak snažily ukázat odmítavý postoj Lenina-dítěte k bohatým. Prý si jako malý oblíbil Píseň tuláka, kterou rád přednášel: Boháči hlupáci / pro peníze špatně spí / chudáci tuláci / celou noc jsou veselí. Viz ULJANOVÁ, Anna Iljična. Pravdomluvný Volod'a. *Mateřidouška*, 1951/1952, č. 10, s. 149.

¹²⁹ KAPOUN, Karel. Lenin. *Jiskry*, 1949/1950, č. 16, s. 248 (úryvek).

¹³⁰ KOMÁREK, Franjo. Za Leninem. *Ohniček*, 1950/1951, č. 18, s. 274 (úryvek).

místem, které *všichni* toužili navštívit – v příbězích děti líčily výlet do Moskvy a mauzolea a působivost jak této budovy, tak ale především i člověka, který v ní byl (a stále ještě je) uložen. Možnost Lenina spatřit pro ně měla znamenat opravdu mnoho, utichaly v úctě k mrtvému celé užaslé nad touto osobou, nad prostou tváří tohoto velikána.¹³¹

Trvanlivost, v jistém smyslu nesmrtelnost těla měla symbolizovat i stálost režimu, jehož byl Lenin ztělesněním. Teď už ale ve svých rukou třimal otěže Stalin, který usiloval o to, aby byl prezentován jako dobrý přítel Lenina-zakladatele, jako ten, koho si Lenin určil za svého pokračovatele.

6.5. Lenin – závěr

Společným prvkem prakticky všech textů týkajících se Lenina byla tematika citové vazby k jeho osobě, vnitřního ztotožnění se s Leninem. Jeho osobnost byla v podstatě jen nastíněna, zbavena mnohých rysů, tak aby byla včlenitelná do role, kterou zastávala – vzoru vhodného k následování – a to především formou školní píle, ale i oddanosti politickému uspořádání, které bylo nyní představováno, ztělesňováno Stalinem a v českém prostředí Gottwaldem, přičemž tito byli pojímáni jako Leninovi žáci. Lenin tedy vzhledem ke Gottwaldovi a Stalinovi, stejně jako k dělníkům a rolníkům, zastával metaforu učitele. Dále s Leninem souvisela symbolika světla a nesmrtelnosti; opěvováno bylo jeho vůdcovství během Velké říjnové socialistické revoluce. Jeho výjimečnost měla být pro čtenáře obdivuhodná, fascinující.

Děti se s jeho životem mohly seznámit nejen prostřednictvím textů, ale i skrze muzejní expozici v Lidovém domě v Praze, na kterou bylo v časopisech několikrát upozorněno.¹³² Vyprávění o mauzoleu též mohlo vzbudit zájem čtenářů seznámit se s Leninem a jeho příběhem blíže, jet do Moskvy – vidět Leninovo tělo na vlastní oči.

¹³¹ Viz např. TROJANOVÁ, Milada. Byli jsme v Moskvě. *Ohníček*, 1952/1953, č. 6, s. 122; GREGOR, Vladimír. Lenin žije ve svém lidu. *Pionýrské noviny*, 1952/1953, č. 20, s. 2.

¹³² Viz např. ŠAVRDA, Jaromír. V museu V. I. Lenina. *Pionýrské noviny*, 1952/1953, č. 22, s. 1; V muzeu Vladimíra Iljiče Lenina. *Pionýrské noviny*, 1955, č. 3, s. 3.

7. Antonín Zápotocký

Antonínu Zápotockému byla věnována poměrně okrajová pozornost, v porovnání se Stalinem, Gottwaldem i Leninem zaujímal výrazně menší prostor. Určité zmínky o Zápotockém se v periodikách daly nalézt již před rokem 1953, nicméně naprostá většina textů pocházela z období, ve kterém již působil v úřadu prezidenta. Opět byl kladen důraz na oddaný, láskyplný vztah čtenářů k této osobnosti – a také na její vylíčení v pozitivních barvách. Jeho osobnost nabývala především laskavé, skromné, prosté, neúnavné, pracovitě a srdečné podoby. On sám měl mít děti velmi v oblíbě.

Pocházel z rodiny Ladislava Zápotockého; již jako dítě si prý uvědomoval sociální nerovnost, nespravedlnost (z čehož měla plynout jeho pozdější levicová orientace) – cítil nenávisť ke kapitalistům a vykořisťovatelům; pomáhal v redakci časopisu, do kterého přispíval jeho otec. Toník si oblíbil dobrodružství, mezi chlapci byl populární, ale v rámci kolektivu již nevystupoval jako nějaký jednoznačný vůdce; s partou chlapců ze sousední vsi se často prali (v tomto případě se nejednalo o nějaký třídní rozměr, ale o moment, který Zápotockého zlidšťoval, pomáhal čtenáři se s prezidentem ztotožnit, jako dítě měl mít totiž Zápotocký stejné problémy jako chlapečtí recipienti textů – obyčejné klukovské potyčky, šarvátky). Jeho rodina nebyla bohatá, on sám musel na měšťanku v Kladně docházet každé ráno ze Zákolan pěšky.¹³³ Už tehdy prý byl cílevědomý a zasvěcený ve věci problémů, se kterými se potýkali dělníci.¹³⁴

Pro líčení důležitosti Zápotockého se stal podstatným rok 1920, Zápotocký patřil k organizátorům generální stávky; během těchto událostí došlo i k jeho zatčení. Zásah proti dělníkům (tedy lidem žijícím v bídě) byl též využit k podtržení záporného obrazu první republiky a zvýraznění sociální nespravedlnosti v ní panující (a tedy i ke zdůraznění legitimacy změny režimu).¹³⁵ V roce 1920 se také osobně setkal s Leninem, tedy zakladatelem bolševické strany. Při rozhovoru si prý porozuměli – kdo jiný by tedy jednou měl stanout v čele republiky nežli člověk, který hovořil s Leninem, přijal jeho rady a

¹³³ Mezi Kladnem a Zákolanami je vzdálenost přibližně 14 km, železnice tam již byla zbudována, ale z finančních důvodů nemohl malý Zápotocký jezdit vlakem.

¹³⁴ K dětství Antonína Zápotockého viz např. NEZVAL, Jaroslav. Krejčovic Toník. *Mateřídouška*, 1954/1955, č. 4, s. 50; ZÁPOTOCKÝ, Antonín. Krejčovic Tonda a jeho cesty. *Ohníček*, 1953/1954, č. 4, s. 2–3.

¹³⁵ PAJSKR, Josef. Na rudém Kladně. *Pionýrské noviny*, 1954, č. 51, s. 2; Můj štědrý den 1920. *Ohníček*, 1952/1953, č. 20, s. 312.

usmyslel si, že půjde v jeho stopách!¹³⁶ Obdobně i ve vztahu ke Klementu Gottwaldovi zastával Antonín Zápotocký (i jakožto jeho nástupce v úřadu prezidenta) roli žáka, následovníka.

Prezentace Zápotockého osobnosti se od Gottwalda, Lenina i Stalina odlišovala i určitým důrazem na jeho spisovatelskou zálibu. V časopisech byly dokonce otiskovány úryvky z jeho děl – románu *Vstanou noví bojovníci*. Zároveň se ale jeho psaní nemělo vylučovat s oddaností práci – i samotnou tvorbu bral jako poslání, jako možnost seznámit čtenáře se začátky dělnického hnutí v Čechách.¹³⁷ Příběhy, které vpisoval do svých textů, se zakládaly na jeho autentických vzpomínkách – ty si v paměti zafixoval, když své prožitky vyprávěl spoluvězněm při pobytu v koncentračním táboře.¹³⁸

Důležitým motivem se stalo i setkání – s prezidentem Zápotockým, které bývalo i nečekané, ale o to více potěšující. Mnozí ho mohli potkat v ulicích Prahy, na výstavě či u dělníků.¹³⁹ Okrajový prostor byl věnován i jeho manželce, která v textech vystupovala jako starostlivá žena-matka vytvářející domácí pohodu podstatnou pro optimismus Zápotockého.¹⁴⁰ Žili pospolu skromně a prostě, bez jakýchkoli rozhazovačných tendencí, což byla jistě charakteristika vyvolávající ve čtenářích sympatie.¹⁴¹

I Antonína Zápotockého se dotýkaly obvyklé metafory – slunce, otec, učitel (a žák). Vztah k této osobnosti měl být též rozvíjen na bázi věrnosti, obdivu, touze vyrovnat a připodobnit se Zápotockému, který působil prakticky bezchybně. Obdobně jako u Gottwalda, Lenina i Stalina byla i v těchto textech patrná snaha vylíčit ho již jako od mládí uvědomělého v boji proti kapitalistům, poukázat na určitou jednotu jeho identity, neměnnost

¹³⁶ Viz MAXA, Hubert. Soudruh Antonín Zápotocký u V. I. Lenina. *Pionýrské noviny*, 1954, č. 3, s. 2.

¹³⁷ Kaplan a Kosatík ve své publikaci uvádějí, že se podle Alexeje Čepičky jednou Stalin sarkasticky vyjádřil o Zápotockého spisovatelské zálibě – místo toho, aby se Zápotocký věnoval své práci, tak akorát píše romány. Viz KAPLAN, Karel a Pavel KOSATÍK. *Gottwaldovi muži*, s. 182.

¹³⁸ Prakticky po celou druhou světovou válku byl zavřený v Sachsenhausenu, jeho manželka byla od roku 1941 v Ravensbrücku.

¹³⁹ K setkání se Zápotockým viz např. URBÁNKOVÁ, Jarmila. Šťastný den pionýrův. *Ohníček*, 1954/1955, č. 4, s. 2; SEDLÁČEK, Květoslav František. Sto panenek. *Mateřidouška*, 1953/1954, č. 5, s. 66.

Zápotocký podnikal různé neohlášené vycházky, návštěvy, neizoloval se na Hradě jako Gottwald. Takoveto jeho výlety mezi obyvatele Československa mohly skutečně alespoň u některých občanů zvyšovat jeho popularitu. Viz KAPLAN, Karel a Pavel KOSATÍK. *Gottwaldovi muži*, s. 189–190.

¹⁴⁰ V časopisech byly na jednu strany texty, které prezentovaly ženy jako traktoristky, hornice, jako pracující v placených zaměstnáních – i v těch, které byly do té doby mužskou záležitostí. Na druhou stranu se v případě manželky vůdce (tedy ženy stojící v popředí společnosti) preferoval konzervativní model, tradiční uspořádání rodiny – žena měla vytvářet především domácí zázemí.

¹⁴¹ K Marii Zápotocké viz např. SEDLÁČEK, Květoslav František. Chvilky s Antonínem Zápotockým. *Ohníček*, 1952/1953, č. 11, s. 194–195.

jeho zájmů (ovšem u Zápotockého to bylo vzhledem k jeho původu o poznání snazší). Pouto k režimu mělo být budováno právě i skrze postavu Zápotockého.

8. Zdeněk Nejedlý

Zdeněk Nejedlý byl ze všech rozebíraných osobností v časopisech zmiňován nejméně často.¹⁴² Do popředí se dostával především v únoru roku 1953, a to v souvislosti se svými 75. narozeninami, které byly v Československu široce oslavovány.¹⁴³

Zdůrazňována byla jeho moudrost, vzdělanost, vědecké působení – publikování knih o Vladimíru Iljiči Leninovi, Bedřichu Smetanovi, o českých dějinách. Připomínána byla rovněž jeho funkce ministra školství – skrze ni se vlastně stával učitelem všech dětí v republice. Důležitost se kladla i na jeho píli, na každého měl být laskavý, milý, hodný. Nejvíce na něm ovšem vynikal úsměv, kterého si ihned všiml každý Nejedlého dětský návštěvník, starcovy koutky rtů zdvižené směrem k uším zapříčinily vždy i okamžité opadnutí nervozity, studu žáků a navození příjemné atmosféry.

Jistá pozornost byla věnována i jeho zalíbení v pěším putování po české krajině; touto formou už jako mladý poznával svou zemi a její historii, dokonce i místní obyvatele často udivoval svými znalostmi o daných pamětihodnostech. Líčení těchto cest posloužilo i k podtržení jeho sebekázně, lásky k vlasti a kulturního rozhledu.

Další částí Nejedlého osobnosti, která nějakým způsobem vstoupila na stránky dětských periodik, byla jeho vášeň k hudbě. Popis tohoto Nejedlého zaujetí pomáhal k dalšímu vyzdvižení jeho nadanosti, už jako malé dítě se totiž naučil hře na několik různých hudebních nástrojů (např. klavír, varhany).

Celkově tedy Zdeněk Nejedlý, tak jak byl prezentován, mohl posloužit jako určitý vzor z hlediska ukázaných povahových znaků – pilnost, odhodlání ke studiu, vlídnost, přívětivost, ale i vlastenectví (vyjádřené především vztahem k Bedřichu Smetanovi, Aloisi

¹⁴² K Nejedlému viz např. RYSKA, Jan. O Zdeňkovi Nejedlém. *Mateřídouška*, 1952/1953, č. 9, s. 130; RYSKA, Jan. Země a její lid. *Pionýrské noviny*, 1952/1953, č. 23, s. 4.

¹⁴³ Konaly se např. slavnostní schůze umělců, vědců, novinářů, pionýrů, v Národním muzeu byla otevřena výstava Život a práce Zdeňka Nejedlého, v časopisech a novinách byly o jeho osobě publikovány různé články velebícího charakteru, také dostal nejvyšší státní vyznamenání – Řád budování socialistické vlasti. K oslavám viz KŘEŠŤAN, Jiří. *Zdeněk Nejedlý*, s. 392–393.

Jiráskovi, Františku Palackému, Janu Husovi). Jeho osoba vystupovala v první řadě jako moudrý stařec, kmet, spíše nežli otec či dědeček.¹⁴⁴

¹⁴⁴ Mezi obyvateli Československa mu ovšem bylo přezdíváno „rudý dědek“. Viz Historie.cs. Profesor Zdeněk Nejedlý. [online], [vid. 5. 4. 2017]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/archiv/1051109-profesor-zdenek-nejedly>.

9. Závěr

V textové podobě nabýval kult komunistických funkcionářů především formy velebení, opomíjení negativních a zveličování kladných charakterových rysů těchto osobností. Do popředí se dralo líčení jejich domnělých i skutečných zásluh; jakým způsobem se měly zasloužit o všeobecné blaho. Činy těchto osob nehodící se k takovému prezentování se jednoduše opomíjely. Výsledkem byl značně zidealizovaný obraz, v rámci kterého se tito představitelé státní moci stávali až nadlidmi. Zajímavé jistě je, že nebyla jedna naprosto uniformní vize vůdce, u jednotlivých politiků se daly nalézt určité individuální rozdíly.

O všech osobnostech, jimiž se zabývala tato práce, platilo, že na stránkách periodik byla velká míra pozornosti (vzhledem k cílové čtenářské skupině) věnována jejich dětství (případně i mládí). Již v tomto životním období se hledaly zárodky budoucích povah, identit, vlastností těchto jedinců (především vnímavosti k problémům chudých, k sociální nespravedlnosti).¹⁴⁵ Vytvářel se tak dojem, že tito lidé byli ke své (politické) dráze jistým způsobem předurčení, odjakživa k ní totiž směřovali – a nikdy se od ní ani později neměli odklonit. Tento způsob pojmání také vyvolával zdání určité předčasné vyspělosti těchto tehdy ještě chlapců, kteří často již v dětském kolektivu zaujíмали vůdčí roli (nejvýrazněji Stalin, ale i Gottwald),¹⁴⁶ také se kladl důraz na jejich rozumové schopnosti – tyto texty v podstatě vysvětlovaly, proč se později v dospělosti postupně stávali vůdci stojícími v čele státu. Důležitým motivem v tomto ohledu byla i školní píle, která poukazovala na jejich cílevědomost a odhodlání.

Dalším podstatným rysem reprezentace zkoumaných osob se stala rétorika vykreslující je jako jednoznačné vzory (už v době svého dětství měly být tyto osobnosti do jisté míry takto obdivuhodné), kterým se čtenáři měli snažit připodobňovat. Komunističtí funkcionáři totiž v předkládané podobě představovali ideál lidských vlastností; takovýto charakter musel nutně budit úctu. Údajně byli pilní, svědomití, schopní, moudří, laskaví,

¹⁴⁵ V případě Nejedlého mělo jít především o lásku k vlasti a k jejím lidem obecně – v dospělosti vyjádřenou jeho studiem husitství, Smetany apod.

¹⁴⁶ U Lenina se příliš s líčením pozice v kolektivu spolužáků nesetkáváme. I v reálném životě byl jako dítě asi spíše uzavřenější. Nicméně měl doučovat své spolužáky – i to je v podstatě určité vykreslení (intelektuální) dominance. Zápotocký byl popisován jako člen party, ne už tolik jako její vůdce. O Nejedlém se obecně pojednávalo ve velmi málo textech (oproti ostatním), nicméně v rámci líčení Nejedlého dětství byla zdůrazňována především jeho rozumová a hudební zdatnost.

dobrosrdeční, pravdomluvní, pomáhali ostatním, nekradli, pyšnili se i výborným vztahem k dětem, i přes své vysoké postavení zůstávali vlastně prostí a vlídní. Každý člověk by tedy v podstatě měl chtít být takový, jako „byli“ oni.

Na přední místa naléhavě vstupovala i potřeba citového provázání (které bylo usnadněno vylíčením údajné dokonalosti těchto osobností), niterné oddanosti komunistickým představitelům, lásky. Čtenáři je měli nosit ve svých myslích, ve svých srdcích, neustále se k nim vztahovat, pamatovat na ně, na jejich narozeniny i na to, jak je všemožně potěšit. Emocionální pouto se skrze postavu předáka státu mělo vztáhnout i na režim samotný, který byl osobami těchto politiků personifikován. Takovéto pojmání vůdčích postav sloužilo i k zajištění věrnosti členů, obyvatel vůči systému.¹⁴⁷

Všechny tyto „hrdinské“ bytosti byly provázány metaforou učitele, otce, světla (slunce). Především ke Gottwaldovi a Stalinovi se vázal atribut hospodáře, ale i dělníka (byť v případě Stalina spíše okrajově). Každá z osobností měla ale i své vlastní charakteristiky – Nejedlý byl v první řadě vzdělavcem, moudrým starcem, u Zápotockého hrál důležitou roli motiv setkání, Lenin zastával pozici počátku vůbec, v rámci metafor především otce, člověka, na jehož popud byla (s pomocí Stalina) rozpoutána Velká říjnová socialistická revoluce. Obdobně tvořil rámec Gottwaldova významu či hrdinnosti Vítězný únor, u Nejedlého to byl zákon o jednotné škole z roku 1948 a v případě Zápotockého prosincová generální stávka. Tyto události měly dokládat jejich boj, úsilí o „blaho“ pracujících. Ke Gottwaldovi se dále vázala i metaforika havíře (vzhledem k Lánské akci).

Další zajímavou skutečností jistě je, že v případě Gottwalda, Stalina, ale i Lenina se (až na opravdu pár výjimek) věnoval jejich manželkám či dětem v podstatě nulový prostor.¹⁴⁸ Líčení z určitého hlediska pozemské, obvyklé formy života by jistě mohlo srážet jejich „božskost“. Tak tomu ale nebylo u Zápotockého nebo i Nejedlého. V Československu měl být uctíván na prvním místě Gottwald a Stalin (příp. Lenin), kult Nejedlého dozajista nebyl tak významným, byl spíše kultem, který přispíval k celkové slávě vůdce, stojícího nad námi *všemi*, tedy v Československu Gottwalda (či nad Gottwaldem dlícího Stalina).

¹⁴⁷ Státní uspořádání, nad kterým bdí dokonalý nadčlověk, přece nemůže být špatné.

¹⁴⁸ Několikrát byla zmíněna Naděžda Krupská.

Zápotocký se stal prezidentem¹⁴⁹ až po Gottwaldově (ale i Stalinově) smrti, tedy v době, kdy se začalo od bezbřehého velebení pomalu ustupovat.

Mocenské působení těchto komunistických funkcionářů se obecně vzato mělo realizovat už na bázi citového přilnutí dětských čtenářů, kterým tyto osobnosti byly předkládány v dosti líbivé formě – ta se ale stávala plochou, hodně zjednodušující. Jejich působení bylo přirovnáváno nejen k učitelské, ale i k otcovské roli,¹⁵⁰ která se snoubila i s posláním vůdce, toho, jenž ukazuje (stejně jako sluneční paprsky) směr, cestu, kudy se ubírat, čemu věřit, kam se vydat. Dětská čtenářská měla být formována především k věrnosti režimu a k víře v něj a jeho představitele.¹⁵¹ Otázkou ovšem zůstává, co si ten který recipient z takového propagandistického působení (i vzhledem k existenci dalších faktorů – např. vlivu rodiny) reálně odnesl...

¹⁴⁹ Vysoké funkce zastával již předtím (předseda vlády, předseda Ústřední rady odborů), ale tehdy mu ještě v časopisech nebyla věnována přílišná pozornost.

¹⁵⁰ Otcovská role je do jisté míry též učitelská a panující – seznamuje dítě, následovníka se základními mantinely života, s tím, co je správné a možné a co nikoliv.

¹⁵¹ Právě děti měly zajistit budoucí pokračování režimu, proto byla důležitá jejich indoktrinace.

10. Seznam použitých pramenů a literatury

Tištěné prameny:

Jiskry, 1949–1950.

Mateřídouška, 1948–1955.

Ohníček, 1950–1955.

Pionýr, 1953–1955.

Pionýrské noviny, 1951–1955.

Práce pionýrů, 1949–1954.

Vlaštovička, 1948–1949.

Odborná literatura:

APOR, Balázs et al. *The Leader Cult in Communist Dictatorships: Stalin and the Eastern Bloc*. New York: Palgrave Macmillan, 2004. ISBN 1-4039-3443-6.

ČEŇKOVÁ, Jana a kol. *Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury*. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7367-095-X.

DRULÁK, Petr a kol. *Jak zkoumat politiku: kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-385-7.

FAIRCLOUGH, Norman. *Analysing discourse. Textual analysis for social research*. London: Routledge, 2003. ISBN 0-415-25893-6.

FORMÁNKOVÁ, Pavlína. Kampaň proti „americkému brouku“ a její politické souvislosti, *Paměť a dějiny*, 2008, č. 1, s. 22–38. ISSN 1802-8241.

GEE, James Paul. *An introduction to discourse analysis. Theory and method*. New York: Routledge, 2010. ISBN 978-0-415-58570-5.

HALAMOVÁ, Veronika. *Kultura a propaganda: utváření nové společnosti v komunistickém Československu v letech 1948-1953*. Ostrava: Moravapress, 2014. ISBN 978-80-87853-11-5.

HANUŠ, Jiří a Radomír VLČEK. *Lenin: kontinuita a/nebo diskontinuita ruských dějin?* Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2013. ISBN 978-80-7325-310-3.

HOJDA, Zdeněk a Jiří POKORNÝ. *Pomníky a zapomněnky*. Praha: Paseka, 1996. ISBN 80-7185-050-0.

CHALOUPKA, Otakar a Jaroslav VORÁČEK. *Kontury české literatury pro děti a mládež (od začátku 19. století po současnost)*. 2. vyd. Praha: Albatros, 1984.

JANOUSEK, Pavel a kol. *Dějiny české literatury 1945–1989*. II. 1948–1958. Praha: Academia, 2007. ISBN 978-80-200-1528-0.

KAPLAN, Karel a Pavel KOSATÍK. *Gottwaldovi muži*. Praha: Paseka, 2004. ISBN 80-7185-616-9.

KNAPÍK, Jiří. *V zajetí moci: kulturní politika, její systém a aktéři 1948–1956*. Praha: Libri, 2006. ISBN 80-7277-316-X.

KNAPÍK, Jiří, FRANC, Martin a kol. *Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948–1967*. Praha: Academia, 2011. ISBN 978-80-200-2019-2.

KONČELÍK, Jakub, Pavel VEČEŘA a Petr ORSÁG. *Dějiny českých médií 20. století*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-698-8.

KOURA, Petr a Pavlína KOUROVÁ. *České Vánoce: od vzniku republiky do sametové revoluce*. Praha: Máj, 2010. ISBN 978-80-7363-252-6.

KŘEŠŤAN, Jiří. *Zdeněk Nejedlý: politik a vědec v osamění*. Praha: Paseka, 2012. ISBN 978-80-7432-253-2.

Kult osobnosti. Praha: Fakulta stavební ČVUT v Praze, katedra společenských věd, 2007. ISBN 978-80-01-03713-3.

MACURA, Vladimír, KOUBA, Karel, Vít SCHMARC a Petr ŠÁMAL, ed. *Šťastný věk (a jiné studie o socialistické kultuře)*. Praha: Academia, 2008. ISBN 978-80-200-1669-0.

OLŠÁKOVÁ, Doubravka. Poručíme větru dešti... *Dějiny a současnost*, 2015, č. 2, s. 9. ISSN 0418-5129.

OLŠÁKOVÁ, Doubravka. Stalinský plán přetvoření přírody v Československu. *Dějiny a současnost*, 2015, č. 2, s. 10–14. ISSN 0418-5129.

RYANTOVÁ, Marie a kol. *Českoslovenští prezidenti*. Praha: Paseka, 2016. ISBN 978-80-7432-500-7.

SEBAG MONTEFIORE, Simon. *Mladý Stalin*. Praha: Beta-Dobrovský, 2009. ISBN 978-80-7306-374-0.

SEKERÁKOVÁ, Anna. *Příběh Mateřidoušky*. Louny: Občanské sdružení Lounští Lounským, 2014. ISBN 978-80-904113-4-0.

SERVICE, Robert. Lenin. *Životopis*. Praha: Argo, 2002. ISBN 80-7203-415-4.

SCHNEIDEROVÁ, Soňa. *Analýza diskurzu a mediální text*. Praha: Karolinum, 2015. ISBN 978-80-246-2884-4.

ŠVEC, Štefan. *Česky psané časopisy pro děti (1850-1989)*. Praha: Karolinum, 2014. ISBN 978-80-246-2478-5.

TRAMPOTA, Tomáš a Martina VOJTĚCHOVSKÁ. *Metody výzkumu médií*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-683-4.

TUCKER, Robert C. *Stalin na vrcholu moci: revoluce shora 1928-41*. Praha: BB art, 2000. ISBN 80-7257-148-6.

URBANOVÁ, Svatava. *Meandry a metamorfózy dětské literatury*. Olomouc: Votobia, 2003. ISBN 80-7198-548-1.

Kvalifikační práce:

BULVASOVÁ, Alena. *Posmrtné balzamování Klementa Gottwalda*. Praha 2012. Bakalářská práce, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova v Praze.

HAVRÁNKOVÁ, Petra. *Komunistická propaganda v časopisu Mateřidouška (1945–1955)*. Praha 2015. Diplomová práce, Fakulta sociálních věd, Univerzita Karlova v Praze.

HUML, Petr. *Problém geneze kultu osobnosti (na příkladu Československa 1945–1957)*. Praha 2008. Bakalářská práce, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova v Praze.

RYSOVÁ, Kateřina. *Propaganda a dětský čtenář v letech 1950–1955*. Brno 2013. Bakalářská práce, Filozofická fakulta, Masarykova univerzita Brno.

TEJNICKÁ, Jana. *Význam časopisu Pionýrské noviny v 50. letech 20. století*. Praha 2011. Bakalářská práce, Fakulta sociálních věd, Univerzita Karlova v Praze

Elektronické zdroje:

Časopis Vlastovička. In: Školákem v protektorátu. Projekt památníku Terezín [online]. [vid. 29. 1. 2017]. Dostupné z: <http://skolakemvprotektoratu.pamatnik-terezin.cz/index.php/legalni-tisk-a-asopisy-pro-dti-a-mlade/74-stedni-kola/legalni-tisk-a-asopisy-pro-dti-a-mlade/246-odkaz-7-7a-odkaz-na-informace-o-asopise>.

FORMÁNKOVÁ, Pavlína. Propaganda pro nejmenší. Dětská literatura ve službách komunistických idejí. In: *Dejinyasoucasnost* [online], [vid. 29. 1. 2016]. Dostupné z <http://dejinyasoucasnost.cz/archiv/2007/1/propaganda-pro-nejmensi-/>.

Historie.cs. Profesor Zdeněk Nejedlý. [online], [vid. 5. 4. 2017]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/archiv/1051109-profesor-zdenek-nejedly>.

ŠÁMAL, Petr. Pro dobro českého čtenáře. In: *Dejinyasoucasnost* [online], [vid. 29. 1. 2016]. Dostupné z: <http://dejinyasoucasnost.cz/archiv/2007/6/pro-dobro-ceskeho-ctenare-/>.

1. ročník – VĚTRNÍK x 16. ročník – Pionýr. In: Staré dětské časopisy [online]. [vid. 31. 1. 2017] Dostupné z: <http://www.detske-casopisy.cz/1-rocnik-vetrnik-x-16-rocnik-pionyr/>.

Přílohy

Na tomto místě jsou pro ilustraci uvedeny ukázky textů a vyobrazení z časopisu *Mateřídouška*, který se zaměřoval na děti ve věku přibližně 6 až 9 let. Ke každé osobnosti byla vybrána jedna ukázka.

1. Příloha – Stalin

Text s názvem *Co je nám nejdražší?*¹⁵² je zajímavý už tím, že v něm Stalin zaujímá pozici pohádkové postavičky, bytosti obdařené vskutku šlechetnými vlastnostmi; jeho osobnost je tedy včleněna do žánru, který je obecně dětem velmi blízký, známý. Pozornost si jistě zaslouží i motiv klubíčka evokující Ariadninu nit (klubíčko v řeckých bájích ukazuje cestu ze tmy, od netvora, zde vede kolchozníky ke *světlu*, k rozřešení problému, k osobě, která měla stát ve středu všeho dění). Na Stalina se tu váže prosperita vyjádřená „zázraky“ moderní doby – novými silnicemi, letišti, auty, elektrickým osvětlením, metrem (vyjádřená i skrze obrázek s auty v pozadí). Tento příběh zároveň vyjadřuje i preferovaný vztah čtenáře k osobě vůdce – zbožný obdiv.

2. Příloha – Gottwald

Báseň *Tvář Gottwaldova*¹⁵³ vyjadřuje smutek ze skonu Stalinova i Gottwaldova, provazuje jejich životní příběh; snaží se vyvolat dojem určité nesmrtelnosti těchto osob. Gottwaldova osobnost je připomínána i fotografií, která vyobrazuje zaujatost Klementa Gottwalda prací. Zároveň ale dýmka v Gottwaldových ústech navozuje dojem klidnosti, domáckosti, blízkosti, lidskosti, bezpečí (plynoucí z vědomí Gottwaldovy starostlivosti o „jeho“ lid) – a také symbolicky odkazuje k postavě vůdce hierarchicky nadřazenému Gottwaldovi – ke Stalinovi. Fotografie pracujícího Gottwalda otištěná v momentu jeho smrti evokuje taktéž dojem nesmrtelnosti tohoto prezidenta, neměnnosti poměrů, stability;

¹⁵² Co je nám nejdražší? *Mateřídouška*, 1950/1951, č. 7–8, s. 101–103.

¹⁵³ SVOBODA, Jiří Václav. *Tvář Gottwaldova*. *Mateřídouška*, 1952/1953, č. 12, s. 172.

odpoutává pozornost od samotného skonu a posouvá důraz směrem k budoucnosti, tvůrčí aktivitě.

3. Příloha – Lenin

Příběh *Pravdomluvný Volod'a*¹⁵⁴ vypráví o Leninově dětství, tedy o období lidského života, které v rámci dětských časopisů z hlediska líčení všech zkoumaných osob zaujímalo velmi důležitou roli, přibližovalo čtenáři daného politika v jemu představitelnější podobě. Příběh je doprovázen obrázkem zpodobňujícím malého Lenina v sebevědomém, panovačném postoji s drzým, odvážným, ba až dětsky zlotřilým výrazem a pravítkem v ruce, opodál stojí Leninova sestra, která pláče. Volod'a jí totiž onen matematický nástroj, který dostala darem, zlomil, zničil. A sám se k tomu také hned běžel přiznat; toto vyprávění má demonstrovat jeho pravdomlupnost, ale zároveň vlastně podhaluje i zlobivost, čipernost, neposednost malého Lenina. Volod'a tak působí méně dokonalým, ale v podstatě i sympatičtějším, čtenáři bližším dojmem nežli malý Stalin, u kterého se v textech kladl důraz především na jeho píli a disciplinovanost. Ve sledovaném období totiž právě Stalin a Gottwald zastávali pozici těch osobností, ke kterým by se čtenář měl vztahovat především, to oni měli být v první řadě vzorem pro recipienta textů; a tak se v pasážích otiskovaných o Leninovi mohly připustit i nějaké jeho jisté „nedokonalosti“.

4. Příloha – Zápotocký

Podobizny daných osobností příležitostně pronikaly i na titulní strany jednotlivých časopisů, v tomto případě se jedná o Antonína Zápotockého.¹⁵⁵ Po smrti Klementa Gottwalda v březnu 1953 se Antonín Zápotocký stal novým prezidentem republiky, a tak bylo nutné, aby ho čtenáři znali.

¹⁵⁴ ULJANOVÁ, Anna Iljična. Pravdomluvný Volod'a. *Mateřídouška*, 1951/1952, č. 10, s. 149.

¹⁵⁵ *Mateřídouška*, 1952/1953, č. 13.

5. Příloha – Nejedlý

Příběh *O Zdeňkovi Nejedlém*¹⁵⁶ má evokovat především uměleckou zdatnost, genialitu Nejedlého-dítěte, nicméně důraz je kladen i na jeho píli, odhodlání, schopnost si kreativně poradit. Na konci textu můžeme nalézt i apel, který lze vztáhnout na samotného čtenáře – snažit se, jít si za svým, rázně a rozhodně překonávat překážky, usilovně pracovat; vyprávění má tak i výchovný rozměr.

¹⁵⁶ RYSKA, Jan. O Zdeňkovi Nejedlém. *Mateřídouška*, 1951/1952, č. 11, s. 130.

CO JE NÁM NEJDRAŽŠÍ?

Sovětská lidová pohádka

Daleko na severu Sovětského svazu, na břehu velikého jezera byl kolchoz. Žili v něm také stařík Fjodor, který měl na starosti rybolov, kolchoznice Marja, která se starala o děti, a Alexej, který se staral o koně.

Jednou se sešli všichni kolchozníci a dostali se do takového hovoru: Co prý je pro ně nejlepší, nejcennější, nejdražší? Každý mluvil jinak.

Jedni říkali: „Nejcennější jsou pro nás naše krávy. Máme od nich mléko, smetanu, máslo, maso, kůži . . .“

Druzí říkali: „Kdepak, ryby jsou cennější. Ty nás živí . . . Zatáhneme sítě, nachytáme je, uvaříme polévku, napečeme maso, nasušíme . . .“

„Kdepak,“ říkali třetí. „Nemáte pravdu. Cennější je obilí, které se nám urodí na polích. Bez obilí nelze žít. Dá mouku, chleba, koláče . . .“

A tak se prostí vesničané dohadovali, až se rozhodli. Pošlou ty nejzkušenější, Fjodora, Marju a Alexeje, aby prošli širou ruskou zemí a poznali, co je v ní nejlepší, nejdražší.

Fjodor, Marja a Alexej se připravili na cestu. Nevěděli však, v kterou stranu se dát. A tu si Marja vzpomněla, že jí jednou dávno říkala její babička: „Až nebudeš něco vědět, až nebudeš znát někam cestu, vezmi moje kouzelné klubičko, chytni konec nitky a klubičko pusť na zem! Kam se klubičko pokutálí, tam za ním jdi, povede tě správnou cestou!“

Vrátila se tedy Marja pro klubičko. „Nu co, zkusím to!“ řekla si. Přinesla klubičko, pustila je na zem — a hle: klubičko se rozběhlo. Šli tedy za ním.

Šli a šli — a nestačili se divit. Tam, kde se lidé dříve musili brodit přes řeku, protože nebylo jiného přechodu ani převozu, tam dnes stojí mosty.

Kde dříve byly močály, tam dnes jsou pole a kolem polí vedou krásné dlážděné silnice. Pohodlné cesty vedou i hlubokými lesy, a kdybys chtěl, hled', můžeš letět vzduchem jako pták! Uprostřed lesa široké, rovné letiště.

Věru, velmi se změnila ruská země!

Šli a šli Fjodor, Marja a Alexej — z údivu do údivu.

Šli a šli za klubíčkem — a to je dovedlo až do Moskvy.

Přišli tam už k večeru, ale na ulicích je plno světla, jako by stále ještě svítilo slunce. Všude jezdí spousta aut, chodí davy lidí.

„Ne nadarmo nás klubíčko zavedlo do Moskvy,“ říká Alexej. „Projděme se, pozorujme, nejdražší věc nebude asi u nás, ale v Moskvě!“

Jdou tedy ulicí a tu vidí nápis: *Chcete-li jet, račte dolů!* Klubíčko se tu zastavilo. Marja je vzala do kapsy, a sešli tedy dolů. Dostali se do překrásných podzemních chodeb, dostali se k podzemní dráze. Vsedli do vlaku, jeli. Na jedné stanici klubíčko samo vyskočilo z kapsy. Vyšli za ním. Přišli k pohyblivým schodům. Vstoupili na ně a nemusí jít. Schody jdou za ně, samy se pohybují. Vyvezly je vzhůru. A tam se dostali do krásného sadu.

V sadech vyhrává hudba, kvetou překrásné květy, zpívají ptáci v hlubinách keřů. Staří lidé sedí pod lampiony, poslouchají hudbu, mladí tančí, nejmladší se houpají na houpačkách.

Fjodorovi, Marje i Alexejovi se tu líbí. Chtělo by se jim zůstat zde a zde hledat nejdražší věc. Klubíčko se však kutálí dále. Zastavilo se až před velkým červeným domem. Marja zase vzala klubíčko do kapsy a vstoupili do domu. Jdou po schodech, procházejí velkými síněmi. Když nevěděli, kudy dál, klubíčko zase vyskočilo a dovedlo je až k velkým dubovým dveřím.

Zastavili se přede dveřmi, dveře se najednou otevřely — vyšel sám Stalin.

Usmál se na Fjodora, Marju a Alexeje, přivítal je jako staré známé a zavedl je k sobě do pokoje. Na všechno se jich vyptával, kudy šli, co viděli, jak se jim žije daleko na Severu, jak se jim líbí širá Rus a Moskva.

Fjodor, Marja a Alexej vyprávěli a pak se také sami ptali:

„Pověz nám, soudruhu Staline, co je pro nás nejdražší? Jsou to ryby, jsou to krávy, je to obilí? Ci je to jiná věc ze širé Rusi?“

„Inu,“ řekl soudruh Stalin a usmál se. „Měli byste ryby, krávy, obilí, kdybyste se sami nepříčinili? Ne. Myslím tedy, soudruzi, že nejcennější je vaše práce, bez které byste neměli nic.“

Kývá hlavou Fjodor, Marja i Alexej. „Pravda, tak to je. Nic bychom neměli, kdybychom se sami nepříčinili. Nejdražší, nejcennější je naše práce.“

„Ale řekněte, soudruzi,“ usmívá se dále soudruh Stalin. „Žilo se vám vždycky tak jako dnes? Dříve jste také pracovali — a žilo se vám zle. Pán se měl dobře z vaší práce, vy sami jste žili v bídě. Vidíte! Myslím, že nejdražší je váš dnešní život.“

Ano, tak je to, pravdu má soudruh Stalin! Nejdražší, co máme, je náš dnešní život. Marja, Fjodor i Alexej ještě chvíli povídali. Tak pěkně si se soudruhem Stalinem pohovořili, jako by se odjakživa znali. Pak mu poděkovali, rozloučili se a odešli.

Marja hledala klubičko, hledala na zemi, hledala v kapse, ale klubičko nikde. Hledali, hledali, i k Stalinovi se vrátili, klubičko nikde. Zmizelo.

Vraceli se tedy domů. Nu — cestu znali, sedli si do auta, které jim na cestu poslal soudruh Stalin, jeli, jeli, celou cestu přemýšleli, až dojeli domů.

Přijeli do svého kolchozu daleko na Severu, na břehu velkého jezera. Tam je všichni obstoupili, přivítali a všichni se vyptávají:

„Nu — poznali jste, co je pro nás nejdražší?“

A tu řekli všichni tři, Fjodor, Marja i Alexej:

„Co je nejdražší? Hovořili jsme se soudruhem Stalinem a ten nám řekl, co je nejdražší. Naše práce, náš dnešní život. Přemýšleli jsme celou cestu o tom, co nám řekl. Ano, nejcennější je naše práce, náš dnešní život. Nikdy by však nebyl takový, kdyby nám Lenin a Stalin neporadili, jak jej máme žít.“

Lenin zemřel, Stalin nás dnes vede, Stalin nám radí. Už víme, co je pro nás nejdražší. Je to slovo soudruha Stalina!“

Podle pohádky ze sovětské čítanky vypráví J. Kostka

ŽIJE ČLOVĚK

Jan Noha

*Zije člověk,
má rád děti,
má rád dobré lidi,
svými sny
a svými skutky
do daleka vidí!*

*Vidí, jak si děti hrají
a jak lidé žijí,
kde už pole dozrávají
a kde ještě sijí,*

*vidí lesy, řeky, moře,
města práce plná,
jeho slovem lidské hoře
mizí jako vlna!*

*Zije člověk,
svými skutky
do daleka vidí,
je to Stalin,
je to slunce
pracujících lidí!*

TVÁŘ GOTTWALDOVA

Jiří V. Svoboda

Uplynul týden, co jsme dali
smuteční stuhu na obraz,
odkud se dívá soudruh Stalin —
a Stalin dále vidí nás.

A dneska dáváme již druhou . . .
Řasy nám oschnout nestačí,
a před obrazem s černou stuhou
oči se znovu rozplácí.

Ne, plakat ne, vždyť on se dívá,
on, který říkal: Nedat se,
i když se v očích žalem stmívá!
On, který říkal: Do práce!

Radí, když nevíme si rady,
dál žije v každé ze svých vět —
usměvavý a věčně mladý.
A pevnou rukou velí: Vpřed!

I tam, kam slunce neproniká,
Gottwaldův úsměv zasvitne.
A s láskou hledí na horníka
ty jitřní oči blankytné.

Když v širých lánech traktorista
zasévá s každým zrnkem klas,
tvář Gottwaldova, moudrá, jistá
kývá mu vlídně na souhlas.

Když k sešitu se žačka sklání,
on jako kdyby nad ní stál,
povzbudivě se dívá na ni:
„Tak je to dobře, tak jen dál!“

PRAVDOMLUVNÝ VOLOĎA

21. ledna tomu bude dvacet osm let, co zemřel Vladimír Iljič Lenin. Jistě jste už slyšeli hodně o Leninovi, který spolu se Stalinem a s armádou dělníků a rolníků porazil kruté vládce v Rusku — cara a boháče. Vysvobodil chudé lidi z bídy a utrpení. Vybojoval Sovětský svaz — zemi radosti a štěstí. O tom, jaký byl Vladimír Iljič Lenin v dětství, vypráví nám jeho sestra Anna Iljična Uljanovová:

Asi v pěti letech naučila matka Voloďu číst. Zároveň s ním učila i sestru Olju. Oba si čtení velmi oblíbili a rádi čítali dětské knížky a časopisy, kterých náš otec tolik dostával.

Když bylo Voloďovi sedm nebo osm let, zamiloval si báseň „Píseň tuláka“. S velkou chutí a s nadšením přednášel:

*Boháči hlupáci
pro peníze špatně spí,
chudáci tuláci
celou noc jsou veselí.*

Rád čítal časopis „Dětské čtení“. Když se dost načetl, běžel si hrát. Dával přednost hrám rušným, hbitým. Pamatuji se, jak na simbirském kluzišti jezdil se starším bratrem Sašou na bruslích s vysokých kopců, s nichž i na sáňkách bylo hrůza jet — tak byly příkré. Nejpříkrější část

kopce sjeli docela sehnuti, potom se postupně narovnávali a po rovině jeli dlouho, dlouho už docela zpříma. Já se na ně jen závistivě dívala, ale neodvážila jsem se je napodobit.

Voloďa byl velký čtverák a nezbeda, ale jeho dobrou stránkou byla pravdomluvnost. Kdykoli něco provedl, vždycky se přiznal. Když mu bylo pět let, zlomil jednou sestře pravítko, které krátce předtím dostala darem. A Voloďa sám jí to přiběhl oznámit se zlomeným pravítkem v ruce. Když se ho ptala, jak se to stalo, odpověděl:

„Zlomil jsem je přes koleno.“

Přitom zvedl nohu a ukazoval, jak to udělal.

„Ještě dobře, že nic nedělá potají,“ řekla maminka.

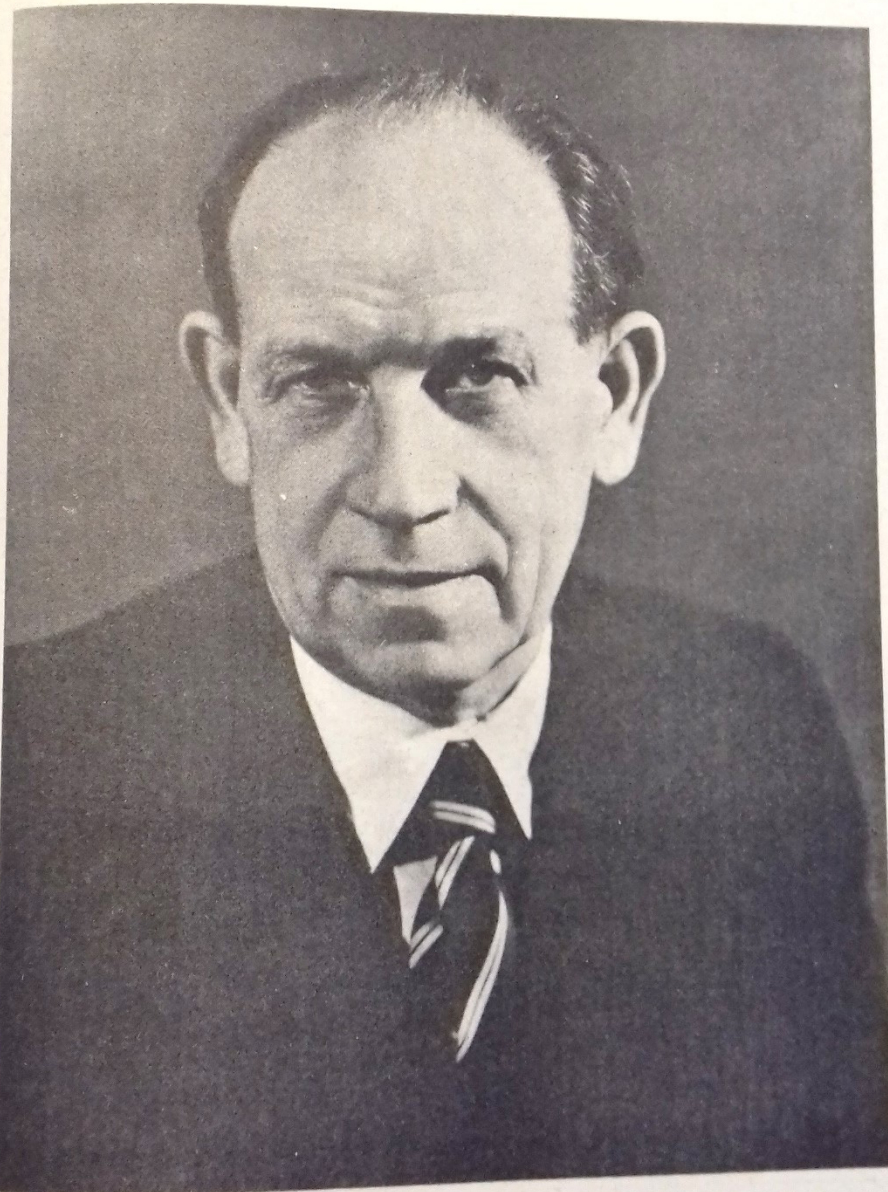
*Přeložila Zdeňka Hanzová
Kreslil Jaromír Vraštil*

Mateřidouška 149

ČÍSLO 13 • ROČNÍK IX • 17. DUBNA 1953 • CENA 3 Kčs

Mateřídouška

Časopis pro nejmenší čtenáře

NÁŠ PRESIDENT ANTONÍN ZÁPOTOCKÝ

O ZDEŇKOVĚ NEJEDLÉM

Jan Ryska

Otec Zdeňka Nejedlého — Roman Nejedlý — byl učitelem. Byl velmi vzdělaný člověk a výborný hudebník. Hudba a zpěv byla u Nejedlých do-
movem.

„Kdo žije bez hudby, bez zpěvu, ztrácí polovinu života,“ říkává Zde-
něk Nejedlý.

Sám začal hrát na klavír už jako malý chlapec a v deseti letech zastu-
poval svého otce ve hře na varhany v zámecké kapli v Litomyšli.

Naučil se také hrát na housle, na violu a na čelo. Na všechny nástroje, které měli tenkrát doma.

Od mládí byl pilný a zvědavý, chtěl vědět a umět pořád víc a víc. Jednou ztoulal učít se hrát na basu.

Ale basa nebyla.

Malý Zdeněk přemýšlel, jak by si pomohl. Dostal nápad.

Z papírové lepenky si vyrobil „krk“, jaký má skutečná basa, na něj nalepil struník a namaloval struny.

Potřeboval si vycvičit hlavně levou ruku, naučit se klást prsty ve správných vzdálenostech na struny. Pravá ruka, která ovládá smyčec, ta už si na nový nástroj zvykne. Pro zkušeného houslistu a čelistu, jakým Zdeněk Nejedlý byl, to nebude žádná obtíž.

Cvičil na svou „basu“ celé dny a týdny. Nebylo to snadné učení. Vždyť z lepenkového nástroje nešel vyloudit ani hlásek. Taková hudba bez hudby by jiného omrzela. Ale Zdeněk Nejedlý vytrval. Naučil se potřebným základům a nacvičil celé skladby. Neslyšel, co hraje, ale byl si jist, že hraje správně.

V domě u Nejedlých pořádaly děti — kterých bylo šest — domácí slavnosti na tatínkův nebo mamčin svátek i při jiných příležitostech. Předčítalo se při nich, deklamovalo, byl na pořadu zpěv, hudba i divadlo.

Na jednom takovém večeru hrál Zdeněk Nejedlý na basu. Vypůjčil si skutečný nástroj a předvedl své umění.

Všichni byli překvapeni. Uměli dobře posoudit, že před nimi hraje skutečně školený basista.

Zdeněk odkryl své tajemství. Přinesl kus lepenky, na kterém se vycvičil.

„Když chce někdo něčeho dosáhnout,“ říká Zdeněk Nejedlý lidem, kteří nařikají na překážky, „musí se dát do práce. Začít s tím, co má. A když má do práce chuť, všechno se podaří. Neříká se nadarmo: S chutí do toho — půl díla hotovo!“